Тошкент ҳақиқати

РЎЗНОМА 1928 ЙИЛ 11 ДЕКАБРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

№ 251 (10.247).
1991 йил 27 декабрь жума
Баҳоси 8 тийин.

Вилоят ижтимоий-сиёсий рўзномаси

29 декабрь—Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови ва Ўзбекистон Республикаси референдумини ўтказиш куни

Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш бўйича

САЙЛОВ БЮЛЛЕТЕНИ
ИЗБИРАТЕЛЬНЫЙ БЮЛЛЕТЕНЬ

по выборам Президента Республики Узбекистан

1991 йил 29 декабрь
29 декабря 1991 года

ТОШКЕНТ ШАҲАР сайлов округи
ТАШКЕНТСКИЙ ГОРОДСКОЙ избирательный округ

Сиз қарши овоз бераётган Президентликка номзод фамилиясини ўчиринг.
Вычеркивается фамилия кандидата в Президенты, против которого Вы голосуете.

Президентликка номзод этиб рўйхатга олинганлар:
Зарегистрированные кандидаты в Президенты:

КАРИМОВ ИСЛОМ АБДУҒАНИЕВИЧ	1938 йилда туғилган, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Халқ-демократик партиясининг раиси. 1938 года рождения. Президент Республики Узбекистан, председатель Народно-демократической партии Узбекистана.
МАДАМИНОВ САЛАЙ (МУҲАММАД СОЛИҲ)	1949 йилда туғилган, «Эрк» демократик партиясининг раиси. 1949 года рождения, председатель демократической партии «Эрк».

Овоз бериш чоғида биттадан ортиқ номзод қолдирилган сайлов бюллетени ҳақиқий эмас деб топилади.
Избирательный бюллетень, в котором при голосовании оставлено более одного кандидата, признается недействительным.

Ўзбекистон Республикаси референдумида овоз бериш учун

БЮЛЛЕТЕНЬ

для голосования на референдуме Республики Узбекистан

«Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан эълон қилинган Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини маъқуллайсизми?»

«Одобряете ли Вы провозглашенную Верховным Советом Республики Узбекистан государственную независимость Республики Узбекистан?»

Қарши овоз берилганда саволнинг матни ўчириб ташланади
При голосовании против текст вопроса зачеркивается.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ТОШКЕНТ ШАҲАР ҲОКИМИНИ САЙЛАШ
БЎЙИЧА

САЙЛОВ БЮЛЛЕТЕНИ

1991 йил 29 декабрь

Тошкент шаҳар ҳокимлигига номзод

ФОЗИЛБЕКОВ АТХАМБЕК ИБРОҲИМОВИЧ	Халқ депутатлари Тошкент шаҳар Советининг раиси, Тошкент шаҳрида истиқомат қилади

Қарши овоз берилганда
номзоднинг насаби ўчирилади

● Республика Президенти сайлови, Ўзбекистон Республикаси референдумида овоз бериш ва Тошкент шаҳар ҳокимини сайлаш учун бюллетенларнинг намуна нусхалари.

Президент Ислом КАРИМОВ:

„МЕНИНГ МАСЛАГИМ: ИНСОН БАХТ-САОДАТИ, РЕСПУБЛИКА МАНФААТЛАРИ“

Ўзбекистон Республикаси Президентининг иш куни жуда муҳим ва кечиктириб бўлмайдиган ишлар билан ғоят банд, иш куни ҳам одатдаги 8 соатда тугамайди, кўпинча икки баравар чўзилиб кетади. Сиёсий ва иқтисодий вазиятларни идроклаш, бозор иқтисодиётида устувор йўналишларни излаш, республика бўйлаб тез-тез сафар қилиш, қишлоқлар ва шаҳарлар меҳнаткашлари билан учрашувлар, чет эл делегацияларини қабул қилиш... дақиқаларигача ҳисобга олинган мана шу иш жадвалида махсус мухбиримиз билан узоқ ва батафсил суҳбатлашиш учун вақт топилди.

— Ислом Абдуғаниевич, мен «Сельская жизнь» деҳқонлар газетасининг вакилиман. Шу сабабли менинг биринчи саволим тўғри ва ўринли бўлса керак: эртаги кунда Ўзбекистон қишлоғи қандай бўлиши керак? Деҳқончилик соҳасида етакчи мавқени ким олади: колхозлар, совхозларми ёки хусусий мулк эгаларими? Бу ҳақда ҳозир мамлакатда турли фикрлар мавжуд, баҳслар кетмоқда. Эҳтимол озиқ-овқат муаммосини ҳал этишда униси ҳам ва буниси ҳам зарурдир, уларнинг орасига қатъий чегара қўйиб бўлмас... Ўз йўлини тўла эркин танлаб олиш, деҳқонни ўз ихтиёрига қўйиб бериш ҳақиқий ўзгаришларга олиб бориши мумкинлигини ҳаётнинг ўзи исботламоқда. Шундайми?

— Бу саволга жавоб беришдан олдин энг муҳим жиҳатни таъкидлаб ўтмоқчиман. Ҳозир ҳамма жойда колхозлар ва совхозлар ўзини оқламади, уларнинг ҳаммасини дарҳол тарқатиб юбориш керак, деган гаплар юрибди. Бунда ҳақиқий иқтисодий, ижтимоий ва ўзга омиллар, деҳқонларнинг руҳияти, истаклари ва муддаолари ҳисобга олинмаяпти. Бизда, Ўзбекистонда бундай ҳолатлар йўқ. Биз мутлақо ҳамма нарсани рад қилишни хоҳламаймиз, ўтган йиллар давомида қишлок хўжалигида мавжуд бўлган ҳамма нарсани рад этишга, уларни ёмонга чиқаришга шошилмаймиз. Қишлокдаги ҳар қандай одамдан сўраб кўринг, у ерда бундай кайфият йўқ.

Озиқ-овқат дўконларининг пештахталари бўшаб қолган экан, бунга колхозлар ва совхозлар айбдор эмас, балки жамоат хўжаликларини ҳозирги аҳволга солиб қўйган тоталитар давлат айбдордир. Асосий иллат шундаки, одамларни ердан ажратиб қўйишди. Сўнгги даврда меҳнатчиларнинг манфаатлари шунчаки менсимай қўйилди эмас, балки топтаб ташланди, мен 80-йилларни кўзда тутяпман, ўша пайтда устимизда «пахта иши» деб аталган хавф ҳамда марказнинг бошқа уйдирмалари пайдо бўлди. Орзу қилинаётган жамият — аввало инсон манфаатлари, жамият манфаати, фақат қонун устувор бўлган ва демократия қоидалари қарор топтириладиган давлатнинг манфаатлари каби тушунчаларни акс эттирадиган жамиятдир. Шу сабабли амалий ишимда халқ бахт-саодати, демократия, қонуннинг устуворлиги, республика манфаатлари деган маслакка амал қиламан.

Яна бир нарсани айтмай ўтолмайман. Айрим шўринг қурғур назариётчилар, иқтисодиётчилар таъсири остида биз ҳамма нарсага зарар етказиб бўлса ҳам, давлат мулкини барпо этишни тезлаштирдик, бунда миллий омилларни ҳам, бошқа ҳеч қандай омилларни ҳам ҳисобга олмадик. Хўш, охири нима бўлди? Шу йўл билан биз меҳнатга рағбатлантирувчи омилни таг-томири билан тугатдик, «хусусий мулк» тушунчаси эса социализм шароитида қандайдир тақиқлаб қўйилган ёт нарса деб қабул қилинадиган бўлди. Ҳолбуки, хусусий мулкнинг ўзи инсонда қизиқиш уйғотади, омилларни вужудга келтиради, биз ҳозир ана шундай қизиқиш ва омилларга муҳтож бўлиб турибмиз. Одамларга уларнинг ўзига, ўз кучига ишончини қайтариб бериш учун уларнинг меҳнат қилишига оқилона шарт-шароитни таклиф этишимиз керак. Хусусий мулк эса ана шундай омилни вужудга келтиради. Кечагина биз хаёлпараст романтиклар эдик, осмондаги ойни ушлашга ҳаракат қилардик, натижада воқеликдан ажралиб қолган одамларга айландик, ҳаёт эса манфаатларни кўзлашни тақозо этади.

Биз бир вақтлар ҳаммани битта давлат мулки остига тезроқ тўпласак, колхозларни, ширкатларни совхозларга айлантирсак, ўша «порлоқ келажакка» тезроқ етиб борамиз, деб тўғридан-тўғри мусобақалашдик. Шундай қилиб аҳволни тағин ҳам чигаллаштирдик, тағин ҳам кўпроқ қийинчиликларни келтириб чиқардик, иш шу даражага бориб етдики, одамлар ўша «порлоқ келажак»ка ишонмай қўйишди.

Бу ишлар жўнгина амалга ошириб келинди. Турли сабабларга кўра, иқтисодий жиҳатдан ожиз, ўзини-ўзи таъминлай олмайдиган 3—4 колхоз олинади-да, улар совхозга айлантирилади. Бунда табақалаштирилган биринчи рента, табақалаштирилган иккинчи рента деган нарсалар, хўжаликларнинг шаҳарлардан олислиги ва бошқа жиҳатлар мутлақо ҳисобга олинмайди. Бир қалам юритиш билан ҳамма нарса ўзгартириб юборилаверди. Янги пайдо бўлган совхозда оддий машиналарнинг, энергия воситаларининг йўқлиги ҳеч кимни ташвишга солмади.

— Кеча ана шундай бўлган эди, бугун эса республикангизда аграр ислоҳот шов-шувсиз, озиқ-овқат масаласини тезда ҳал қилиш тўғрисидаги баландпарвоз гаплар ва ваъдаларсиз амалга оширилаётганлигини кўриб турибмиз. Мен Қашқадарё ва Тошкент вилоятларидаги бир қанча хўжаликларда бўлиб, бунга ишонч ҳосил қилдим. Жамиятдаги ҳозирги мураккаб вазиятга, иқтисодий алоқаларнинг узилиб қолганлигига қарамай сизлардаги колхозлар ва совхозларнинг кўпи рентабелли ишламоқда, келажак учун яхши замин ҳозирламоқда. Чамаси бундан олдин консерватизм тўсиғидан ўтишга, қишлоқда янги иқтисодий муносабатлар томон кескин бурилиш қилишга тўғри келган. Албатта, курашсиз, зиддиятларсиз бўлмагандир?

— Ёшлигимдан эсимда қолган: қишлоғимиз ёнида колхоз бор эди. Бирданига колхоз ўзгартирилиб совхозга айлантирилганлигини билиб қолдим. Кечқуруни ётганимизда колхозчи эдик, эрталаб ишчи бўлиб уйғондик, гўёки ўзимиз янги тушунчага, дунёқараши ва руҳияти бўлган ишчи бўлиб уйғондик. Бу латифадан бошқа нарса эмас.

— Ҳа, мен бир вақтлар молия вазирлигида вазир бўлиб ишлаганман ва содир бўлаётган воқеаларнинг номаъқуллигини ўз кўзим билан кўриб ҳис этганман, чунки республика бюджети, давлат бюджети ҳар бир бевосита колхозлар билан боғланган эди, жуда объектив тарзда шундай бўлган эди. Аммо совхозлар кўрган барча зарар ўз-ўзидан ўчириб юборилар эди, колхозларники эса, қарздан кечилмас эди. Қарз 5—10 йил мобайнида йиғилиб тураверар, кейинчалик эса ўртоқ Брежнев ва бошқалар навбатдаги партия съездлари арафасида бу қарзларни «ҳа, майли» деб кечиб юборишар эди. Биз эса деҳқонлар тўғрисида ғамхўрлик қилиб «жонни халак бўлган» партия ва ҳукуматдан миннатдор бўлар эдик. Кулгили ҳоллар ҳам бўлиб турарди. Қилингилик қилиб қўйиб, сўнгра бир чизиқ тортиш билан қарзни бекор қилишар эди. Шу йўл билан «подшо ҳазратлари» ўз фуқаролари ҳақида ғамхўрлик қилаяпти деб, бизни қуллуқ қилишга мажбур этишар эди. Шундай бўлган эди.

— Ислом Абдуғаниевич, Сизга маълумки, 1965 йилнинг март ойида бўлиб ўтган КПСС Марказий Комитетининг қишлоқ хўжалиги масалаларига бағишланган пленумидан илгариёқ академик Немчинов огоҳлантириб шундай деган эди: қишлоқни хонавайрон қилманг, қишлоқ аҳлига озгина эрк, озгина эркинлик беринг, улар ўз меҳнати самараларидан баҳраманд бўлишсин. У рақамларни ҳам тилга олган эди: қишлоқ аҳли қўлидан жами қишлоқ маҳсулотининг эмас, балки зарур бўлган маҳсулотнинг катта қисми ҳам тортиб олинаётган эди. Лекин унинг гапига ҳеч ким қулоқ солмади...

— Бу ўринда кредит сиёсати ҳам, молия ва нарх белгилаш борасида ҳам кўпгина яроқсиз усуллар бўлган эди. Назаримда, бу масала асосий масаладир. Энг муҳими шундаки, қишлоқ хўжалигини кўп замонлардан буён сурбетлик билан шилиб, талаб келишди. Бунинг устига, бу тармоқда одатда ожиз одамлар раҳбарлик қилиб келишди. Ўша Лигачевни олайлик, бир вақтлар у бошимиздан кўр-барака ёғдирмоқчи бўлган эди, гарчи у, умуман қишлоқ хўжалигини, хусусан [illegible] масалаларини мутлақо билмаса ҳам шундай қилмоқчи бўлган эди. У ҳар турли йиғинлар ўтказишга ружу қилган эди. Ўзбекистонга келишни хуш кўрмас эди. Ҳаммани турли минтақаларда тўплаб, даларга олиб чиқар эди.

Буни кўриб танг қолар эдик. Ўша минтақаларда ёғингарчилик Ўзбекистонга нисбатан икки баравар кўп бўлади. Биз қурғоқчилик ўлкасида яшаймиз, ҳар беш йилда қурғоқчилик «мана мен» деб ўзини кўрсатиб туради. Лигачев эса, нега ўша минтақаларда ҳосилдорлик 80 центнердан ҳосил кўтарилаяпти-ю, Ўзбекистонда бор-йўғи 37 центнерга етаяпти, деб бизга даъво қилишга уринар эди. Биз унга шароитимиз бошқача-ку, деб тушунтирмоқчи бўлганимизда, у бунга парво ҳам қилмас эди.

Мавзудан чиқиб кетдим чамаси. Колхозчини атайлаб ишчига айлантирганлигимиз ҳақидаги фикрни якунламоқчи эдим. Бу ўринда гап маънавий, руҳий жиҳатдангина эмас, балки биз зарар кўриб ишлаётган колхозларнинг жами эҳтиёжу-талабларини давлат бўйнига кўра-била туриб осиб қўймоқчи бўлганимиздадир, ҳолбуки, бу хўжаликлардаги аҳволни миридан-сиригача ўрганиб чиқиш керак эди. Нега у ёки бу колхоз зарар кўриб ишлаяпти? «Астар-аврасини» ўгириб ўрганиш керак эди. Биз шундай қилмай, дардни янада газак олдириб юбордик, чунки колхоз батамом давлатнинг қарамоғига ўтиб, маблағ билан таъминлана бошлади. Асл деҳқон йил охирида қанча даромад кўраркинман, бола-чақамни қандай қилиб боқар эканман, деб ўйлайди. Биз эса ўша заҳматкаш инсонни қарамлик гирдобига ташламоқчи бўлдик. Идорадаги амалдорларнинг сони кўпайиб кетди.

Бунинг жуда хатарли жиҳати бор эди: биз ҳар йили жуда кўп миқдордаги кўрилган зиённи ҳисобдан чиқариб ташлайвердик ва шу тариқа қарам одам феъл-атворини шакллантиришига негиз яратдик. Биз ўзимиз гирт қарамларнинг бутун бир қатламини вужудга келтирдикки, улар сидқидилдан ишлаш [illegible] батнни унутдилар. Ўша кезда ижара ҳақида гапириб бўлармиди? Бунинг учун кераги бор эди. Ҳозир деҳқон ерни олишни истамаяпти, деган гаплар бор. Ҳолбуки, бизнинг ўзимиз уни шу йўсинда тарбияладик. Деҳқон бошқача яшаш лозимлигини [illegible] учун бирмунча вақт зарур бўлади.

Назаримда, деҳқонга, ўша бобо деҳқонга у [illegible] эмас. Айрим сиёсатчилар ва «узангидаги» [illegible] ... олами? Жамият олдида айбдорлик туйғуси, барчанинг хомушу ҳафа бўлиб қолиши ва ҳатто ҳафсаласи пир бўлиб кетиши, шуни бизга қолдирганини?

— Бу фикрга қўшиламан. Бунинг энг хавфли жиҳати — адолатга ишончсизликдир, жон куйдириб, қилган самарали меҳнатинг муносиб баҳоланишига ишончнинг йўқлигидир.

Ўзбек деҳқони не-не қийинчиликларни бошидан кечирган. Бундай мушкулот ҳозир ҳам бўлиб турибди. Лекин деҳқончиликнинг талабчанлиги тоби-тоқати йўқ. Аммо шундай бир тизими бунёд этишимизки, жонингни нечоғли жаббор берма, уриниб-суриниб, ҳаммаси зое кетади.

(Давоми 2-бетда).

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИ ТАН ОЛИНДИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ЖАНОБ ИСЛОМ КАРИМОВГА

ЭНГ ЯХШИ ҚУТЛОВЛАРИМИЗ!

Мамлакатингизда демократияни таъминлаш ва тараққиёт асосини яратиш йўлидаги ҳар бир қадамингизни зўр эътибор билан кузатиб турдим. Сизни янги ҳамдўстлик эълон қилинганлиги билан табриклайман. Жаҳон ҳамжамияти доирасидаги халқаро ҳуқуқ ва БМТ низомига, шунингдек халқаро шартномалар ва мажбуриятларга амал қиладиган мустақил давлат сифатида сизни табриклашдан бахтиёрман.

Мисрнинг қардош халқларимиз бахт-саодати йўлида сизнинг дўст мамлакатингиз билан дўстлик алоқаларини ўрнатиш ва амалий ҳамкорлик қилишдан манфаатдорлигини ва шунга қатъий интилишини тасдиқлайман.

Самимий саломимни қабул қилгайсиз.

Муҳаммад Ҳусни МУБОРАК
Миср Араб жумҳуриятининг Президенти.

1991 йил 22 декабрь.

• • •

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ПРЕЗИДЕНТИ ИСЛОМ АБДУҒАНИЕВИЧ КАРИМОВ ЖАНОБ ОЛИЙЛАРИГА

ЖАНОБ ОЛИЙЛАРИ,

Швейцария Федерал кенгаши 1991 йил 23 декабрда қуйидагича қарор қабул қилганлигини сизга маълум қилиш шарафига муяссарман:

Швейцария Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги ва истиқболини тан олади ҳамда у билан дипломатия муносабатлари ўрнатишни хоҳлайди.

Сизга қизғин табрик билан мурожаат қилиб, мамлакатингиз ва Ўзбекистон Республикасининг халқи гуллаб-яшнасин, деган самимий истакларимни билдираман.

Ренэ ФЕЛЬБЕР,
Швейцария Конфедерациясининг вице-Президенти ва 1992 йил 1 январдан Президенти.

• • •

1991 йил 19 декабрда Монголия Халқ Республикасининг кичик хурали (парламенти) Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини таниш тўғрисида қарор қабул қилди.

• • •

ЛИТВА РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ КЕНГАШИНИНГ ҚАРОРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАН ОЛИШ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 31 августдаги «Ўзбекистон давлат мустақиллиги тўғрисида»ги қонунини эътиборга олиб ҳамда халқларнинг ўз тақдирини ўзи эркин белгилаш ҳуқуқига ҳурмат билан қараб, Литва Республикасининг Олий Кенгаши **қарор қилади:**

1. Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тан олинсин.

2. Литва Республикаси ҳукумати дипломатия муносабатлари ўрнатиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси ҳукумати билан музокара бошлашга вакил қилинсин.

Литва Республикаси Олий Кенгашининг Раиси
Витаутас ЛАНДСБЕРГИС,
Вильнюс,
1991 йил 20 декабрь.

• • •

МИХАИЛ ГОРБАЧЕВ ИСТЕЪФОГА ЧИҚДИ

Москва, 25 декабрь. (ТАСС мухбири). Михаил Горбачев бугун телевидение орқали халққа мурожаат қилиб, «принципиал мулоҳазалар билан» СССР Президенти лавозимини тарк этишга қарор қилганини билдирди.

«Мен халқларнинг эркинлиги, мустақиллиги учун, республикаларнинг суверенитети учун қатъият билан курашиб келдим. Аммо айни вақтда иттифоқ давлатини, мамлакатнинг яхлитлигини сақлаб қолиш учун ҳам курашдим», — деди у.

«Воқеалар бошқа йўлдан ривожланди. Мамлакатни парчалаш ва давлатни бўлиш йўли устун бўлиб чиқди. Мен бунга қўшила олмайман», — деб таъкидлади у.

Президент Ислом КАРИМОВ:

„МЕНИНГ МАСЛАГИМ: ИНСОН БАХТ-САОДАТИ, РЕСПУБЛИКА МАНФААТЛАРИ“

(Боши 1-бетда).

Мен Қашқадарёда вилоят комитетининг биринчи котиби бўлиб ишлаганман, бундан илгари ҳамиша хўжалик иши лавозимларида меҳнат қилган эдим, рости, Қашқадарёга кўнглим унча тортмай бордим. Аммо ўз олдимга қуйидаги мақсадни қўйган эдим: бу вилоят доирасида ўша ноилож аҳволни тугатиш керак, ниҳоят, рисоладагидек шароит яратиб, меҳнатни рағбатлантириш лозим. Нега деҳқонга ўз вақтида иш ҳақини тўлашмаяпти? Хўш, унга умуман қайси қоидаларга асосланиб ҳақ тўлашаяпти? Мен ўзимга берган биринчи савол ана шу бўлди. Ҳамма иш шундан бошланди. Иш ҳақини ўз вақтида бериш учун ҳаракат қила бошладим. Яна ўша ноилож аҳволга дуч келдим. Колхозлар пул ишлаб топишмаётгани учун иш ҳақи йўқ. Лекин бу аҳволни тугатиш керак эди. Зиммамга масъулиятни олиб, ҳақ тўлайсизлар, деб айтдим. Бир йилдан кейин ҳаммасини қайтарамиз, деб ваъда бердим. Нари борса икки йилдан кейин қайтарамиз, деб таъкидладим. Ҳақ тўлашди. Лекин баъзилар мени буйруқбоз, деб таъна қилишди. Буни ишонч учун қилишларни мумкинлигини ҳам билиб турардим. Муайян маъмурий усуллар бўлмаса, фақат иқтисодий усулларнинг ўзигина наф бермайди. Шундай фикрда эдим ва ҳозир ҳам бундан воз кечганим йўқ. Равшанки, иқтисодий усуллар устивор бўлмоғи лозим. Лекин баъзан ишни ташкил этиш ҳам гуноҳ саналмайди. Шу боисдан ҳам тўлайсиз, деб қатъий турдим. Колхозчилар мунтазам пул ола бошладилар ва ҳайрон бўлиб қолдилар: наҳотки иш ҳақини ҳар ойда тўлаб туришса?

Ишонч уруғлари ниш ура бошлади. Иқтисодий жиҳатдан бақувват хўжаликлар пайдо бўлди, энди уларни йиқитиш осон бўлмайди.

Шу боисдан ҳам, сиз жамоа хўжаликларига муносабатимиз қандай деб сўраганингизда, унга жавобим қуйидагича бўлади: Биз колхозлар ва совхозлар фаолиятини танқидий нуқтаи назардан таҳлил этмоқдамиз, буни меъёрий юмуш деб билмоқ зарур. Мен зарар кўриб ишлаётган совхозларни колхозларга айлантириш тарафдориман. Режалаштириш ва молия идораларида узоқ йиллар ишлаган пайтимда шу хулосага келганман. Бу жараён осон кечмайди, азият чекишга ҳам тўғри келар, мен буни обдон тушуниб турибман. Аммо ҳамонки қишлоқни мустаҳкам иқтисодий негизга қўймоқчи эканмиз, шундай қилиш зарур.

Газетачиларга маъқул тушган ибора билан айтадиган бўлсак, бу инқилобий йўл эмас. Бу кейинги пайтда қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этиш масалаларида йўл қўйилган хатоларни дастлабки кезда тузатишдир.

— Ислом Абдуғаниевич, Сизга шуни айтмоқчиманки, Ўзбекистонга биринчи бор келишим, баъзи марказий газеталардаги мақолаларда ўқиган эдим, ўша муаллифлар республикада гўё консерваторлар раҳбарлик қилишаяпти ва бу ерда сира ўзгаришлар йўқ, деб ёзишган эди. Мен республикага ана шу тассуротлар билан келганман.

— Бу гапларни ҳамкасбларингизнинг виждонига ҳавола қилиб қўя қоламан. Бизнинг йўлимиз нимага асосланади? Агар биз зарар кўриб ишлаётган совхозлар ва колхозларни ўзгартирсак, улар кооператив қоидаси асосида ишлайдиган бўлишади. Хуллас биринчи босқичда биз давлат мулкини кооператив мулкка айлантирамиз ва бу билан боғлиқ бўлган барча нарсаларни тиклашга ҳаракат қиламиз. Ишончим комилки, бу одамларга маъқул тушади. Дарҳол бошқарув ходимларининг сони қисқара бошлайди, ҳисобот тикланади, ижара ҳақидаги масала кўтарилади ва ҳоказо. Катта колхозларнинг ичида кичик кооперативлар очиш ниятимиз бор, булар эса бирлашиб кооперативлар иттифоқини тузади. Бу бугунги режамиз.

Кўплаб-қувватлашганимга ишончим комил. Чунки бу колхозлар учун муайян рағбат бўлади. Савол беришингизни кутмасдан ана шу рағбат ҳақида гапирмоқчиман. Биринчидан, биз харид нархларини кўтардик. Қишлоқ хўжалик маҳсулотининг аксарият турларини шартномавий нархларга ўтказдик. Эркин нархларга эмас, айнан шартномавий нархларга ўтказдик.

Иккинчидан, хўжаликлар ишлаб чиқаришнинг ва аҳолининг эҳтиёжлари учун ўз маҳсулотининг 60 фоизини (баъзи ерларда бўлаётганидек 80 фоизини эмас) давлатга сотмоғи учун топшириқ бердик ва нархларнинг энг юқори даражасини белгилаб қўйдик. Хўжалик эса маҳсулотининг 40 фоизини ҳар қандай баҳода сотиш ҳуқуқига эгадир. Кимга сотади, қаерда сотади, қанчага сотади — бу энди унинг иши. Маҳсулотнинг 60 фоизини эса хўжалик давлатга аниқ ёзиб қўйилган нархларда эмас (бунга эътибор беришингизни сўрайман), балки белгилаб қўйилган энг юқори нархларда сотиши шарт. Хирмон баракали ёки қутсиз келадиган йиллар бўлади. Ҳосилнинг чўғи паст бўлган йилларда биз нархни энг юқорига чиқаришимиз, хирмон баракали бўлганида эса чамалаб кўришимиз керак. Бу ўринда энг асосийси, қишлоқ хўжалик, саноат маҳсулотига нархларнинг мутаносиб (тенг) бўлишидадир. Биз олдимизга ана шундай мақсадни қўйганмиз.

Агар хўжалик юритиш ва мулкчилик шакллари ҳақида гапирадиган бўлсак, бу ўринда менинг фикрим қуйидагича: самарасиз шакллардан бошқа ҳаммаси маъқулдир. Шу масалалар хусусида сўнгги бир ярим йил ичида Ўзбекистонда 23 та қарор ва республика Президентининг фармони чиқди. Куни кеча ишбилармонлар ва фермер хўжаликларига давлат ёрдами тўғрисида қарор қабул қилдик, ушбу қарорни мен энг асосий қарор, деб ҳисоблайман. Бу катта ҳужжатдир. Биз Россия, Украина, қўшни республикаларда нималар қилинаётганини асос деб билиб ва уларни танқидий нуқтаи назардан таҳлил этиб, ўз ҳужжатимизни тайёрладик. Ишбилармонликка нисбатан чеклашларни олиб ташладик. Улар ўз маҳсулотининг 60 фоизини эмас, балки 50 фоизини давлатга сотадилар. Шартномавий нархлар ҳақида ҳам шу гапни айтиш мумкин. Давлат хўжаликлардан белгилаб қўйилган юқори нархларда, фермерлардан эса шартномавий нархларда маҳсулот сотиб олади. Маҳсулотнинг қолган 50 фоизини улар ўз нархлари билан сотадилар. Бунинг устига, икки йил мобайнида фермерлар ва ишбилармонлардан сира солиқ олинмайди. Улар божхона солиғини ҳам тўламайдиган бўлишди. Қаерда хоҳласангиз — ўша ерда сотаверинг. Маҳсулотингизга қараб пул топасиз. Майли, бюджетдаги муайян маблағдан маҳрум бўлиб қолсакда, лекин улар қаддиларини ростлаб олишади, кейинчалик эса ишбилармонлар ва фермерлар даромаднинг қанча қисмини давлатга беришлари ҳақида келишиб оламиз. Хуллас фермерларга салмоқли ёрдам берилди. Бундан кўзда тутилган мақсад учта: оборот маблағларини, моддий-техника базасини бунёд этишда, чорва моллар ва бошқа зарур нарсаларни сотиб олишда ёрдам беришдир.

— Қашқадарё вилоятида икки фермер ҳузурида бўлдим. Улар қаддини ростлаб, ўзларини обдон тутиб олишибди. Буни алоҳида таъкидламоқчиман. Республика деҳқонлари қишлоқ хўжалик йилини қандай якунлашаяпти?

— Ўзингиз кўриб турибсиз, бугунги вазиятда ғалаба сурури ҳақида гапириш жоиз эмас. Атрофимизда бўлаётган воқеалар ҳам деҳқончилик — саноат ишлаб чиқаришидаги ишларнинг аҳволига таъсир этди, албатта, аммо шунга қарамасдан қишлоқ меҳнаткашлари дадиллик билан ишламоқдалар. Умуман пахта, пилла, қовун-тарвуз етиштириш топшириқлари бажарилди. Сабзавот, дон ўтган йилдагига нисбатан кўп тайёрланди. Сут харид қилиш ҳажмлари ҳам тўла адо этилади. Қайта ишлаш саноатининг кўп тармоқлари бир маромда ишламоқда. Аммо қишлоқ муаммолари камаймаяпти, албатта.

— Демак, Ўзбекистоннинг қишлоқ иқтисодиётида нисбатан дуруст экан, бундай республикалар унчалик кўп эмас. Бунинг сири нимада: шарқона донишмандликми, сиёсий вазминликми, соғлом ақл идрокми?

— Бу саволга бир сўз билан жавоб қайтариб бўлмайди. Аввало республика раҳбарияти қишлоқ аҳлига баракали ишлаш учун нормал шароит кераклигини англаб иш тутмоқда. Биз озиқ-овқат муаммосини ҳал этишнинг илк нуқтаси деб мана шуни билаяпмиз, зеро Ўзбекистонда кўпчилик аҳоли қишлоқда яшайди ва ишлайди.

Республикада шахсий ёрдамчи хўжаликларни мустаҳкамлаш учун бир қанча муҳим тадбирлар кўрилди. Кейинги икки йил ичида бу хўжаликларни ривожлантириш учун 300 минг гектарга яқин суғорма ер ажратилди. Томорқа участкаларининг ўртача ҳажми 20 сотихга етказилди. Қишлоқликларга кўп миқдорда бузоқ ва қўзи, жўжа, бир миллион тоннага яқин йирик ва ширали озуқа сотилди.

Жамоат ишлаб чиқаришида деҳқонларнинг моддий манфаатдорлигини оширишга зўр берилмоқда. Илгари пахта терими ташкил этиш нақадар мураккаб бўлгани сизнинг эсингизда бордир. Бу иш учун ҳамма шуғулланар эди. 10 минглаб ва баъзан ҳатто 100 минглаб мактаб ўқувчилари, талабалар, ишчилар жалб қилинарди.

Биз пахтакорларнинг ўзига юқори ҳақ тўлай бошладик — қўлда терилган ҳар килограмм пахта учун 40 тийин, машинада терилган ҳар тонна пахта учун 40 сўмгача ҳақ белгиланди. Масала ҳал бўлди-қўйди. Деҳқонлар ҳар қандай ташвиқотсиз ўзлари далага чиқишди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотининг харид нархлари ҳам қайта кўриб чиқилди. Умуман унинг ҳақи бир ярим—икки баравар кўпайтирилди. Хўжалик юритишнинг хилма-хил шаклларини ривожлантириш йўлида жиддий қадам қўйилди. Ҳозир қишлоқда ижарачилар ва фермерлар ишламоқда. Бироқ колхоз ва совхозларнинг аҳамияти ҳам пасайтирилмаётганини яна бир бор таъкидламоқчиман.

— Республикангиз деҳқонлари билан бўлган суҳбатларда улар хўжаликлараро алоқалар издан чиқиб бораётгани ҳақида ташвишланмоқдалар. Бунинг оқибати нима бўлиши мумкин? Бунинг ҳожати йўқ, ҳаммаси кўриниб турибди. Бунинг устига танглик тобора кескинлашиб бормоқда, аҳволнинг яхшиланишидан эса дарак йўқ. Бир вақтлар қардош бўлган халқлар ўртасидаги бирлашув, ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш муаммолари ҳақида қандай фикрдасиз?

— Ўзбекистон ташқарига кўп миқдорда турли хом ашё, маҳсулот ва моллар чиқарибгина қолмай, бир талай маҳсулотларни четдан олиб ҳам турибди. Жумладан, дон, қанд-шакар, ёнилғи, ёғоч, металл, автомобиллар ва бошқа кўпгина маҳсулотларни олаяпти. Неча ўн йиллар давомида вужудга келган хўжалик алоқаларининг узилиши иқтисодиётга катта зиён етказиши равшан. Бу гап бизгагина тааллуқли эмас. Биз ҳаммамиз бир-биримизга боғлиқмиз. Вужудга келган аҳволни тузатиш учун ҳалол, ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш керак бўлади. Бу муаммога жуда катта аҳамият берилаяпти. РСФСР, Украина, Беларусь, Қозоғистон, Озарбайжон, Қирғизистон, Туркманистон билан битимлар тузилди, бошқа республикалар билан музокаралар олиб борилмоқда. Аммо битимлар амал қила бошлашига эришиш ҳам керак.

— Жуда рўй-рост савол бермоқчиман: бизда нималар бўлаяпти, ўзи? Бу балоларнинг ҳаммаси қаердан келиб чиқди? Бузғунчилик жараёнларининг чеки борми, шу хусусдаги фикрингизни билмоқчи эдим.

— Куюнчак эҳтиросларга берилмайлик. Рўй бераётган жараёнларни турли сиёсий кучлар турлича изоҳламоқдалар. Айтайлик, ҳозир ҳамма балолар учун фақат республикаларни айблаш расм бўлиб қолди. Ҳолбуки, ҳамма нарса айни марказдан бошланганлиги маълум. Керилиб, ҳар жойда, ҳар жойда болаларча енгилтаклик билан қуруқ ваъдалар бериливерди. Мен Москвада бир неча бор сўзлаган нутқимда: «Шошманглар, қайта қуриш деб аталган нарсанинг концепцияси борми, унинг стратегияси борми», деганда Президент Горбачев ошкора ғижиниб: «Сиз қандай концепцияни кўзлаяпсиз, бизни дейди. Биз ҳозир қилаётган ишларнинг ўзи концепция эмасми» деган гапларни айтди.

Мана, сизга позиция. Унчалик ўхшовли бўлмаса ҳам бир нарсани айтиб ўтмоқчиман. Фараз қилинг: омонат бўлганлиги учун дарҳол агдарилиб тушишини ўйлаб ўтирмай, уни қуришга киришилди. Масалан, бизнинг юртимизда, Ўзбекистонда тупроқ жуда юмшоқ, чўкувчан, аммо бошқа бирон-бир жойда бунинг акси бўлиши мумкин. Буни ҳисобга олмасдан бўладими, ахир. Гапнинг индаллосини айтганда, уйни қайси пойдеворга, қандай асосда қуриш кераклигини билиш керак. Биз қайта қуриш деб атаган жараён ҳар жиҳатдан пухта, жиддий ўйлаб, бир тўхтамга келинган бўлиши керак эди. Чунки бунинг нималигини халқ ҳали ҳам тушуниб етгани йўқ. Халққа: бундай яшаб бўлмайди, ўзингизни ўзингиз қайта қуринг ва тезроқ ҳаракат қилинг, деган сўзни айтишди, холос. Хўш, бу ишни қандай қилиш мумкин ёки лозим эди? Ҳамма даъватлар фақат бузғунчилик руҳида бўлди. Бунёдкорлик вазифалари ҳақида унчалик ўйлаб ўтиришмади. Одамлар: айтайлик, янги молиявий тизимни вужудга келтириш, бозорнинг таркибий ва кўмакчи соҳаларини барпо қилиш, янги кадрлар тайёрлаш, рақобатли иқтисодиёт руҳиятини жорий этиш ва шу каби ишларни қилиш истаги ҳақиқатан ҳам бормиди, деб ҳали ҳам ҳайрон бўлаётганликлари бежиз эмас. Чунки буларнинг ҳаммаси яшашга ҳалақит бераётган тузумни ўзгартиришнинг мажбурий қисмлари эди. Йўқ, бундай қилинмади, яна биз илгари қилган ишни — ҳамма нарсани бутунлай вайрон этишни қайтадан бошлаш йўли тутилди. Қўшиқда айтилганидек бўлди: «...ҳаммасини таг-туги ила бузамиз, сўнгра...». Сергак кишилар «Хўш, сўнграси нима бўлади» деб сўрашганида, улар, ҳеч бўлмаганда, консерваторлар қаторига қўшиб қўйилди.

Хўш, натижа нима бўлди? Қудратли бузувчилик жараёнлари бошланиб кетди. Асрлар бўйи вужудга келтирилган нарсаларни дунёдаги биронта мамлакат бу қадар жадаллик билан бузган эмас. Мен эскилик тарафдори эмасман, асло. Аммо бузишда ҳам ақл ишлатиш керак. Шарқда ўхшатишларни яхши кўришади. Масалан, фараз қилинг, рўпарангизда азм бино турибди. Сиз уни бомба жойлаб портлатиб юбораверасизми, бунда бино у ёқда турсин, теварак-атроф ҳам дабдала бўладику. Тадбиркор киши бундай қилмайди. Мен мажозий гапираяпман. Биз жамиятнинг ўтмишини ер билан яксон қилдик. Биз уни бутунлай вайрон этиб, яқин ўтмишга нисбатан нафрат уйғотдик, бу ўринда, буйруқбозлик-маъмуриятчилик тизимини мутлақо ҳимоя қилмоқчи эмасман. Йўқ, у ҳеч кимга ёқмас эди. Уни қандай қилиб, қай тарзда ўзгартириш, миллионлаб кишиларнинг жиғига тегмаслик кераклигини тузукроқ ўйлаб кўриш керак эди. Айтинг-чи, банк-молия тизимини вайрон қилиб, пулнинг ҳаддан ташқари қадрсизланиши учун қойилмақом заминни яратиш мумкинмиди, ахир. Республикалар ўртасида қасддан зиддиятларни келтириб чиқариш мумкинмиди? Нега энди марказ ўз умрининг охирги кунларигача республикаларнинг ўзаро алоқаларига зўр бериб қарши бўлиб келди?

— Шундай қилиб, Минскка ва Ашхободга борилди...

— Ҳа, баракалла. Республикалар ҳозир марказдан юз ўгирганининг сабаби нима? Аввало шуки, у умрини яшаб бўлди, у эскилик сарқити бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам республикалар мустақилликка, ўз давлатчилигига интила бошладилар. Гапимга ишонсангиз, биз бу муаммоларни Москвада, Ново-Огареводаги ва бошқа жойлардаги учрашувларда таҳлил этмоқчи бўлганимизда Назарбоевни ҳам, мени ҳам, бошқаларни ҳам қоралашга уриндилар. Гўё бизни давлатни талқондек майдалаб ташлаяптилар деган ва шу каби сўзлар билан айблашди. Оз бўлмаса, қўлларини бигиз қилиб кўрсатишга уриндилар. Вайрон қилувчилик жараёнларини Каримов ёки Назарбоев эмас, балки марказнинг ўзи бошламаганмиди, ахир?

Марказнинг ўз қўлидаги барча ҳукмронлик тузилмаларини сақлаб қолиш учун қайсарлик билан қилган уринишлари аввал Минскдаги, сўнгра эса Ашхободдаги анжуманларни чақиришга мажбур этди. Ҳақиқий аҳвол мана шундай. Буни мен фожиа деб билмайман. Бизнинг астойдил ҳурматимизни қозонган энг йирик уч республиканинг раҳбарлари марказнинг ўзи қилиши лозим бўлган ишни қилишга жазм этдилар. Бу ишга юксак масъулиятни зиммага ола биладиган жуда қатъиятли сиёсатчи бўлмиш Б. Н. Ельцин алоҳида ҳисса қўшди. Мен бу кишиларни ҳурмат қиламан. Кравчук ҳам, Шушкевич ҳам тўла ишончга лойиқ кишилар. Улар асло ҳаддан ошмайдиган ва ўйламай қадам қўймайдиган жуда ишончли, оқил инсонлар. Эҳтимол, уларнинг учрашуви жуда тез ўтгандир ва бирмунча маҳфийлик тусини олгандир. Чамаси, улар билан ҳамкорлик қилаётган бошқа республикалар билан янги ёндашувларни лоақал умумий тарзда бўлса ҳам келишиб олиш керак эди. Шунга қарамай, ниҳоят, мустақил давлатларнинг янги ҳамдўстлигини тузишга қарор берган Россия, Украина ва Беларусь раҳбарларига офарин айтмоқ керак. Янги ҳамдўстлик олий бюрократик тузилмаларисиз, ўзига қўшилмоқчи бўлган ҳамма республикаларни ихтиёрий равишда йиғиб, беҳисоб тўралардан ўзини ҳимоя қила олади. Назаримда, бу тўралар энди Минскка унчалик тез етиб бора олмайдилар.

Айни вақтда кўпгина мураккаб масалалар даргумон бўлиб турганини яширмоқчи эмасман. Армия масаласи улар орасидаги энг муҳим масаладир. Бу—жуда нозик, принципиал, таъбир жоиз бўлса, миллатлараро, давлатлараро масаладир. Шу сабабли уни махсус ва чуқур муҳокама қилмоқ керак.

Бюджет, қарз, валюта, пул тизими масалалари бошқа англашилмовчиликлар жумласига киради. Биз бу масалаларни эътиборсиз қолдира олмаймиз, аммо уларни ҳал этиш мумкинлигига ишонамиз. Шу сабабли ваҳимага тушиш учун асос йўқлигига газетхонларни ишонтирмоқчиман. Муайян кучлар шундай ваҳимани юзага келтирмоқдалар ва энг даҳшатлиси шуки, аввало Россиядан ташқарида яшаб турган, рус тилида сўзлашувчи аҳолини асабийлаштиришни хоҳламоқдалар. Бу — энг бемаъни ҳаракатлар бўлиб, шу ҳаракатларни қатъият билан тўхтатиш керак.

— Ислом Абдуғаниевич, шу муносабат билан Сизга тўғридан-тўғри бир саволни бермоқчиман: Сиз ўз республикангизда рус тилида сўзлашувчи аҳолини ҳимоя қила оласизми? Ҳозир республикангиздаги аҳвол барқарор. Мен буни ҳис этдим. Бироқ, ҳар ҳолда русларда бироз ташвиш бор...

— Одамлар ва миллатларнинг тенгҳуқуқлилиги биз учун қуруқ сўзлар эмас. Мен Ўзбекистоннинг Президенти сифатида ҳамма учун: ўзбеклар учун ҳам, руслар учун ҳам, татарлар учун ҳам, яҳудийлар учун ҳам жавоб бераман. Яқинда Навоий ва Зарафшон шаҳарларида руслар ҳузурида гапирдим, ўшанда: агар, худо кўрсатмасин, бехосдан қандайдир кутилмаган ҳодиса рўй бергудек бўлса, мен сизларга аскарларни ҳам, бронетранспортёрларни ҳам юборишни ваъда қилмайман. Тўппа-тўғри сизларнинг ёнингизда бўламан, деб аниқ ва қатъий қилиб айтдим. Агар ўзбек халқининг соф қалби ва олижанoблиги эътиборга олинадиган бўлса, у ўзи билан бирга яшаб турган ҳамма кишиларни кўкрак кериб ҳимоя қилишига ишончим комилдир.

— Ислом Абдуғаниевич, кўпдан-кўп учрашувларим вақтида сизнинг республикангизда тил, миллий анъаналар, маданият хусусида туб жойли бўлмаган аҳолининг муаммоларига анчагина ҳурмат ва назокат билан ёндошилганига ишонч ҳосил қилдим. Аммо, эҳтимол, ҳали муаммолар бордир.

— Миллатлараро муносабатлар ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва миллий-маданий муаммоларнинг жуда мураккаб мажмуасидан иборат. Шу қадар нозик ишда кескин иш тутиш, миллий манфаатлар нуқтаи назаридан жуда зарур бўлса ҳам, жараёнларни жадаллаштириш асло ярамайди. Шу сабабли биз давлат тили ҳақида қонун қабул қилганимизда уни амалга ошириш учун нисбатан узоқ муддатни кўзда тутдик. Оз сонли миллатларнинг ҳуқуқлари ва кафолотлари амалда рўёбга чиқарилмоқда. Бизда 50 тадан кўпроқ миллий-маданий марказ ишлаб турибди, республика миллатлараро маркази бор. Республикада уюшиб яшаб турган миллий гуруҳларнинг тилларида таълим ва тарбия бериладиган мактаблар, синфлар, болалар муассасалари очилмоқда.

Бироқ, ростини айтсам, бу соҳада қилинаётган ишлардан ҳали қаноат ҳосил қилмаяпман. Маблағ ва воситалар, айниқса кадрлар етишмаслиги, моддий-техникавий базанинг заифлиги, аҳвол-руҳиятдаги сийқа усуллар ва тўсиқлар сезилиб турибди. Давлат тузилмалари билан жамоатчиликнинг ҳамкорлик қилишга ҳайрихоҳлиги ва манфаатдорлигигина умид бахш этмоқда. Ўзбек миллий маданияти, тили, анъаналарини ҳаққоний равишда тиклаш ва ривожлантириш аҳолининг бошқа миллий гуруҳларидаги мана шундай жараёнлар ҳисобига бўлмаслиги лозимлигига асосланамиз.

— Ўртоқ Президент, суҳбатимиз охирида қандай тилаклар билдирмоқчисиз?

— Ўзбекистон — бадавлат, тинчликсевар, кўп миллатли ўлка. Унинг эрксевар халқи дунёдаги барча мамлакатлар ва халқлар билан, аввало, узоқ йиллар давомида мустаҳкам сиёсий ва иқтисодий иттифоқда бўлиб келган мамлакатлар ҳамда халқлар билан тенг мулоқотда бўлишни, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилишни, фаол ўзаро ёрдамлашишни хоҳлайди ва шунга интилади.

Суҳбатдош М. ШАРО.
(«Сельская жизнь»нинг 21 декабрь сонидан).

ШИФОКОРЛАР ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР

ҚОЯГА ЎХШАТГИМ КЕЛАДИ

ҚАҲРАМОНИМ билан танишинг: Эльмира Сатторова. Миллати — қрим татар. Ўттиз бир йилдан буён Қалинин районидаги «Партия XX съезди» жамоа хўжалигидаги бирлашган шифохонада болалар врачи бўлиб ишлайди. Тўрт фарзанди, беш набираси бор...

УНИ ДАСТЛАБ Тошкент районидаги 6-болалар уйида кўрганимда ҳар икковимиз ҳам олти-етти ёшларда эдик. Мен онам бағрида яшардим. У эса Қримдан Ўзбекистонга эвакуация қилинган минглаб болаларнинг бири эди. Отаси жангга кетган, онаси эса Тошкентга келибоқ, оғир касалликдан кўз юмганди. Опа-сингилларини эса йўқотиб қўйганди. Жангу-жадал бораётган, картошка кавланган далалардан югуриб ўтгани, жангчилар қўлма-қўл қилиб, фронт орқасига йўллашгани, онасининг сўнгги видолашув сўзларини такрор-такрор айтиб йиғларди. Унга қўшилиб мен ҳам йиғлаганман. Дўстим учун неча бор йиғлаганимни билмайман. Лекин унинг ҳаётида йиғлайдиган кунлар кўп бўлган. Отаси ҳаётдан кўз юмганида, онаси ўрнига она бўлмиш опаси қазо қилганида... Умр йўлдоши навқирон ёшида фожиали ҳалокатга учраганида...

Ота-она ўлмоқ мерос, дедик. Опасига ҳам чидади, лекин Абдуфаттоҳига... Мен унинг ўша пайтдаги аҳволини кўрганимда бундай куйиб-ёнишининг оқибатларидан қўрқардим. Ўзи ҳам куядиган иш бўлувди-да... Абдуфаттоҳи йигитмисан йигит эди. Биз бир мактабда ўқиганмиз. У мактаб дарвозаси олдида бизни кутиб турарди. Эльмира билан бошлашиб кетаётганимизни кўриб, биз кетадиган йўлга тушиб оларди. Кўпинча менга қараб гапирарди. Аслида бу Эльмира билан сўзлашаётгани эди. Дугонам ҳам уни ёқтириб қолганди. Лекин етимлигидан андиша қилар, «яхшиси ип чувалашмасдан узиб қўя қолай», дерди менга юрагини ёзиб. Муҳаббат ипини узиб бўларканми?! Эльмира ўрта мактабни тугатиб, болалар уйидан олийгоҳга ўқишга кетди. Ётоқхонада яшай бошлади. Ана шунда кетидан яна Абдуфаттоҳи йўқлаб борди... Улар тақдирларини боғладилар. Оилада Эльмирага ёрдамчи Наима туғилди. Кейин Абдуфаттоҳга йўлдош Жамил, Жалол, Жамол дунёга келишди.

Абдуфаттоҳнинг қисмати ҳам Эльмираникига ўхшаш эди. Ота-онаси ҳаётдан кўз юмган, акалари, келинойилари қўлида қолган эди. Шундандми, у катта келин ойиси—Туҳфа опани катта ойи, кичик келинойисини — Қумри опани кичик ойи, Маъсуда келинойисини эса опажон дерди. Эльмира энг кичик овсин эди. Тўрт овсин бир ҳовлида яшаб, бир қозондан овқатланишар эди. У бешик тўйи, чиллагурazон, чарлар, хатна тўйи сингари ўзбекча урф-одатларни биринчи бор мана шу даргоҳда таниди ва бунга ўзи ҳам риоя қила бошлади. Оила ҳурматини қозонди. Ўқишдан келса овқат пиширилиб, болаларини овсинлари белаган, бешикдан ечиб олган, ўз болалари қатори овқатлантиришган... Бу катта хонадон бирон кун ҳам аёлсиз қолмаган. Бирининг декрет отпускаси тугаса, бошқасининг шундай отпускаси бошланарди. Овсинлар ҳар ишда бир занжир ҳалқаларидек бир-бирларига пайванд эдилар. Эльмира ҳам қараб турмасди. Ухламаса-ухламасдики, уй юмушларини енгиллаштириб, кейин ўқишга кетарди. Абдуфаттоҳига катта ойи, кичик ойи, опа бўлганлар унинг ҳам қадрдонларига айланди. Қайиноғалари Абдусамиғ, Абдурауф, Абдувоҳид... улардан кўрган яхшиликлари, олган меҳрларига бир умр қуллуқ қилиб яшади.

Қандай чиройли ҳаёт кечиришаётгандия! Эй воҳ, бевафо дунё. Қизи Наимахонни узатиб, Жамилни уйлантиргандан кейин Абдуфаттоҳнинг ҳаётдан насибаси узилди. Шундай йўқотиш, ғам-андуҳлар гирдобидан чиқиб, қаддини ростлаб олган дугонамнинг сабр-бардошига қойил қоламан. Эри бошлаган иморатни ниҳоясига етказди. Жалолни уйлантирди...

— Отаси йўқлиги билинмасин, — дерди у ҳар икки гапининг бирида. Ўғлим ўксинмасин...

Мен унинг меҳмонлардан яширинча кўз ёши қилаётганини энг қувончли онларида ёнида умр йўлдоши бўлишини истаётганлигини сезиб турардим....

Бу орада ҳаёт жуда ҳам ўзгариб кетди. Қрим татарлар ўз юртларига қайтиш орзулари эркин бўлган кунга эришдилар. Эльмиранинг ёлғиз опаси ва яқин-узоқ қариндошлари ҳам манзилга отландилар. Лекин Эльмира...

— Тўғри Қримда туғилганман. Лекин мен Ўзбекистонда оёққа турдим. Бу тупроқда изларим бор. Фарзандларим, уларнинг орқасидан орттирган куёвим, келинларим, набираларим, қудаларим, қолаверса, Абдуфаттоҳ... Қрим табаррук жой. Лекин Ўзбекистон ҳам. Бунда ота-онам ҳоки, Абдуфаттоҳим бор.

Назарида Абдуфаттоҳ орқали у дунёни кўрди, ўзбекни таниди. Унинг дунёси Қатортол, бир кунда неча бор қатнайдиган унинг бепоён йўллари, оддий, меҳнаткаш, қўлда қадоқ одамлари, ғуж-ғуж болага тўла кўчалари, файзли хонадонлари...

Болалар шифокори Эльмиранинг 30 йиллик меҳнат фаолияти жуда сермазмундир. Бунда бир-бирига ўхшаш кунлардан ҳам бир-бирига ўхшамаган кунлар кўп.

Қўшни Малоҳатхоннинг икки ёшли қизалоғи лампа мой ичиб қўйди. Нафаси бўғилиб, оғир аҳволга тушаётган боласини кўтариб, қўшниси «дод» деганича Эльмираникига кириб келди. У эса қизалоқни бағрига олганича, «Домбировот» шифохонаси томон йўл олди, аксига олиб, биронта ҳам транспорт учрамади. Эльмира юрмасди, балки чопарди. Ҳатто қизалоқнинг онаси ҳам унга етиб-етолмасди...

Ҳайрият норасида ҳаёти сақланиб қолинди.

— Еттита болани ерга қўйганман, — дея кўзларига ёш олади қатортоллик Санобар Маҳмудова. — Энди кўзга кўриниб, суюкли бўлишганда зотилжамдан ўлиб қолишаверарди. Азбаройи юрагим безиллаб қолганиданми, тағин «жойидан бўлмасин», дея бутун бошли ҳовли-жойимни сотиб, бошқа жойга алмаштирганман. Эльмира опамни топдиму, хонадонимизда бола овози мудом қолди. Турсуной, Кўпайсин, Зиёдаларимга Эльмирахон опам иккинчи она бўладилар.

Қўшниси Рихсихоннинг иккита боласи ҳам уни доя бувимиз дея фахрланишади.

Бундай мисолларни яна ва яна келтираверишм мумкин. Ҳамма гап шундаки, Эльмира «...дард тутиб қолди, чиқар экансиз», деб зорини қилиб келишганда, мен доя эмас, болалар шифокориман дея олмаган. Чор-атрофдагиларнинг боласи йиқилса ҳам, куйиб қолса ҳам кечасими, кундузими Эльмира опалари ҳамиша шай.

Бемор болакайларни даволаш, турли касалликларни олдини олиш масалалари бўйича шифокорни нималар безовта қилаётгани билан қизиқаман.

— Одатда бир педиатр саккиз юз болани муолажа қилиши керак. Ҳозирда менинг зиммамда 1700 боланинг тақдири. Шундан ҳам билса бўладики, масъулиятимиз катта, — дейди Эльмира. Албатта, янги иш бошлаган кезларимизда 17—18 минг болага қараш билан солиштирганда бунга чидаса бўлади.

Эльмира Сатторова шифокор сифатида ҳаётда қолдираётган қутлуғ изларидан ҳикоялар тинглаганим сайин дил яйрайди. Унинг шаънига айтилаётган раҳмату миннатдорчиликларни у ҳамкасблари Матлубахон Ғуломова, Тожихон Мирзаалимова, Суннатбек Давронбеков, устозлари Солиҳбжон Содиқов, Ҳусниддин Сатторов, Моҳира Қаюмхўжаевалар билан бўлишади. Ҳамширалар Моҳира Иноятхўжаева билан Дилбар Ҳасанхўжаеванинг фидойиликларидан деб билади.

У ифтихор ила номларини тилга олган бу одамлардан Эльмира ҳақида сўраб қолсангиз, улар ҳам оғизларидан бол томиб у ҳақда сўзлайдилар. Тағин, бу мақтовлар йўлига деб ўйламанг. Уларнинг самимийлиги, меҳрибонлигини кўрганда бундай фикр кўнглингизга келганига уялиб кетасиз. Бор бўлсин, умри боқий бўлсин бундай бирлик, дўстлик дегим келади.

Мен Эльмирани қояга ўхшатаман. Дўлу-бўронлар тупроқни лойқа сувга айлантириш, қум-тошларни узоқ-узоқларга оқизиб кетиш, ниҳолларни илдизи билан қўпориб ташлашга қодир. Лекин қояни йиқита олмайди. Ҳар қандай вазиятда ҳам бошини баланд тутиб, қаддини ростлаб, енгини шимариб, ҳаётга дадил қарайдиган одамларга ҳавас қилгинг келади. Сенга ҳавас қиламан, Эльмира!

Дилбар МАҲМУДОВА.

Суратда: болалар шифокори Эльмира Сатторова.

ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ТОШКЕНТ ВИЛОЯТ КЕНГАШИДА

ТАЙЁРГАРЛИКНИНГ СЎНГГИ БОСҚИЧИ

ШУНДАЙ қилиб, 29 декабрь куни Ўзбекистонда ўтказиладиган Республика Президенти сайлови ва референдумига роппа-роса икки кун қолди. Республикада биринчи марта бўлиб ўтаётган бу тарихий воқеанинг жуда катта аҳамияти борлиги ва уни ҳар томонлама уюшқоқлик билан ўтказиш Тошкент вилоят ижроия қўмитасида бўлиб ўтган йиғилишда яна бир бор таҳлил қилинди.

Йиғилишда вилоят сайлов комиссиясининг барча аъзолари, Халқ депутатлари шаҳар, район Кенгашларининг раислари, вилоят ижроия қўмитаси раисининг ўринбосарлари, бўлим ва бошқармаларнинг раҳбарлари ҳамда хизмат кўрсатиш муассасаларининг бошлиқлари иштирок этдилар.

Йиғилишни олиб борган Халқ депутатлари Тошкент вилоят Кенгашининг раиси С. Д. Сайдалиев олдимизда турган биринчи галдаги вазифа сайловни ва Референдумни уюшқоқлик билан ўтказиш, унда аҳолининг қатнашувини тўлиқ таъминлаш кераклигини алоҳида таъкидлади.

Шуни айтиш керакки, вилоятимизда бу тадбирга ҳар томонлама пухта тайёргарлик кўрилди. Вилоят сайлов комиссияси ва жойлардаги сайлов участкаларининг вакиллари, масъул ташкилотлар сайловолди юзасидан белгиланган тадбирларни изчил бажаришга, тарғибот, ташвиқот ва ташкилий ишларни кенг йўлга қўйишга, аҳолига масаланинг моҳиятини тушунтиришга алоҳида эътибор бердилар. Бу бежиз эмас эди. Вилоятимиздаги 788 та сайлов участкасида 29 декабрь куни оз эмас, 1 миллион 150 мингга яқин сайловчи овоз беради.

— Бугун ҳар галгидек сайловга мутасадди раҳбарларнинг ҳисоботларини эшитиш билан чекланмоқчимасмиз, — деди С. Д. Сайдалиев. —Аксинча, сайлов кунлари ҳар бир киши масъулиятни ҳис қилиб ҳаракат қилиши лозим. Бунда бериси, ҳар бир тармоқ, сардордан тортиб йўл назорати инспекторларигача ўзининг ҳиссасини қўшиши керак.

Биринчи навбатда савдо тармоқларида аҳоли учун зарур бўлган барча озиқ-овқат ва истеъмол молларининг бўлишига эришиш, уларнинг тақсимотида ижтимоий адолатнинг бузилишига йўл қўймаслик, аҳоли турар жойларини иссиқлик, сув, газ билан таъминлашда узилишларга йўл қўймаслик, жамоат транспортларининг нормал юриши учун уларни ёнилғи мойлаш материаллари билан етарли таъминлаш, касалхоналар, поликлиникалар, тез ёрдам машиналари ишини тўғри ташкил этиш, ҳар бир сайлов участкасида тиббий хизматни йўлга қўйиш айниқса муҳимдир.

Юқоридаги масалалар фақат сайлов кунларидагина эмас, умуман қиш даврида аҳолининг талаб ва эҳтиёжига яраша ташкил этилиши кераклиги алоҳида таъкидланди.

Йиғилишда 29 декабрь куни вилоятимизда бу тадбирнинг ҳар томонлама уюшқоқлик билан ўтишига ишонч билдирилди.

● *Истибдод қурбонлари*

ХАЛҚИМИЗНИНГ «Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ!» деган доно нақли бор. Бу ҳикматли сўзлар бежиз айтилмаган. Илм-маърифат, маданият, одамларга руҳий-маънавий озуқа улашувчи кишилар бамисоли оқар сув. Зеро, сувсиз тириклик бўлмаганидек илм-маърифатсиз ҳам чинакам ҳаёт йўқ. Агар сувсизлик моддий ташналикка олиб келса, маърифатсизлик инсониятни руҳий инқирозга, маънавий қашшоқликка дучор қилиши аниқ. Сувга бўлган қадриятсизлик эзгу ниятли инсонларга қилинган жабр-зулмга ўхшамайдими? Тарих саҳифаларини кўздан кечирар эканмиз, баъзан шундай ҳолларга дуч келамиз. Зулм ва жаҳолат оқибатида қанчадан-қанча қурбонлар берилганининг шоҳиди бўламиз. Бутун онгли ҳаёти давомида ўз халқи учун маънавий чироқ бўлишга уринган қанчадан-қанча ажойиб инсонлар қадрланмай завол топди дейсиз?! Афсонавий Данко каби жаҳолат оғушида ётган халқ йўлини ёритмоқчи бўлган не-не алломаларни ардоқлай олмай, аксинча, улар кўтарган машъални ўчириб, халқни яна зулматга ботирмадик.

Октябрь воқеаларидан сўнг «халқимиз озодликка чиқди!» дея бутун оламга жар солдик, «янги ҳаёт ва ҳурлик бошланди» деган хом хаёлга 74 йил давомида кўр-кўрона ишониб келдик. Истибдод қурбонлари рўйхати эса кўпайиб бораверди: Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунаввар Қори, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев, Усмон Носир, Элбек, Боту, Ғози Юнус, Санжар Сиддиқ...

Тарихдан номи ўчиб кетган, ваҳоланки, илм-маърифат чироғини ёққан, эзгу мақсад йўлида жон фидо қилган оташқалб кишилар қаторида ўзбек маърифатпарвари, камтарин инсон Оқилхон Дадахўжаев ҳам бор эди.

● СУРАТДА: «Зебуннисо» мактабининг директори Оқилхон Дадахўжаев (ўртада, ўтирган) ўқитувчи ва мураббийлар даврасида.

Оқилхон Дадахўжаев:

«ХАЛҚИМ ОЛДИДА ВИЖДОНИМ ПОК...»

Оқилхон Дадахўжаев 1896 йили Тошкентнинг Самарқанд дарбоза маҳалласида ҳунарманд оиласида дунёга келди. Унинг ёшлиги воқеаларга бой, турли соҳаларда янги ислоҳотлар юз бераётган даврда ўтди. Болалигидан қизиқувчан, илмга чанқоқ бўлиб вояга етган Оқилхон китобларни ташналик билан ўқир, айниқса, мумтоз адабиёт намуналарини тинимсиз мутолаа қиларди. У аввалига эски мактабда, кейин Самарқанд дарбозадаги буваси очган рус-тузем мактабида бўлажак машҳур адиб Абдулла Қодирий билан бирга ўқиди. Икковининг дўстлиги болалик давридан то айрилиққача, яъни машъум қатағон йилларигача давом этди. Ёзувчи Ҳабибулла Қодирийнинг «Отам ҳақида» номли китобида ҳам бу ҳақда алоҳида тўхталиб ўтилган.

Оқилхон Дадахўжаевнинг укаси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, халқ маорифи аълочиси, кекса мураббий Камолхон ХЎЖАЕВ ўша кунларни шундай хотирлайди:

— Акам жуда кўп ўқир, китобларни кўпинча Абдулла Қодирийдан оларди. Жавонларида Сўфи Оллоёр, Хўжа Аҳмад Яссавий, Фузулий, Машраб, Жўржи Зайдонинг асарлари, Алишер Навоийнинг «Муҳокама ул-луғатайн» билан «Хазойин ул-маоний» ва яна шунга ўхшаш кўп китоблар турарди. Бу китобларни акам кўпинча Қодирий билан биргаликда мутолаа қилар, боғимиздаги сўрида суҳбат қуришар, қош қорайгунича уларнинг мулоқотлари тугамасди. Менимча, Абдулла Қодирий «Меҳробдан чаён» романи бош қаҳрамони — Анварнинг ёшлигидаги дўсти Насим билан муносабатига акам билан ўзининг дўстлигини асос қилиб олган бўлса, ажаб эмас. Чунки бу дўстлик кишиларнинг ҳавасини уйғотадиган даражада кучли эди.

Оқилхон Дадахўжаев бошланғич рус-тузем мактабини тугатгач, Хадрадаги ўрта таълимли рус-тузем мактабига ўқишга киради. 1914 йилдан эса рус гимназиясида таълим олади. Маҳаллий аҳоли ўртасида оврўпача ҳаёт кечиришга, русларнинг таълим усулига қаршилик катта эди. Шунинг учун Оқилхон гимназияда кийиладиган махсус кийимини ўз дўконида сақлаб, ҳар куни ўқишга кетаётиб кийиб, уйига қайтишида яна ўша ерда кийимларини алмаштириб оларди. Аммо Октябрь воқеалари юз бериб, Оқилхон гимназияни битказа олмади.

Инқилобдан сўнг Туркистонда эски мактаблар, мадраса, қорихоналар, рус-тузем мактаблари, гимназиялар ўрнида шўро мактаблари очила бошланди. Оқилхон Тошкентда Мунаввар Қори ташкил қилган Туркистондаги биринчи дорилмуаллиминга ўқишга кирди. Унда маориф ходимлари тайёрланарди. О. Дадахўжаев мазкур дорилмуаллиминни икки йилда битказиб, она тили ва адабиёт ўқитувчиси бўлиб етишди.

Туркистон ўлкасида тиббиёт фанини ривожлантириш, маҳаллий миллатдан мутахассислар тайёрлаш мақсадида Ўрта Осиёда биринчи марта дорилфунунда тиббиёт бўлими очилди (ҳозирги Тошкент тиббиёт олийгоҳи). Мазкур тиббий куллиётнинг биринчи талабалари ҳамда муаллимлари рус миллатига мансуб кишилар бўлиб, сабабли дарслар рус тилида олиб бориларди. Шунга яраша тиббий куллиётда талабаларнинг маҳаллий тилда сўзлашишига имконият йўқ эди. Маҳаллий халқни даволашда тиббий мутахассисларга асосий муаммо — тил муаммоси бўлиб келарди. Шунинг учун ўзбек тили ва адабиёти тиббий куллиётда асосий дарслик сифатида ўқув дастурига киритилди. 1921 йили Оқилхон Дадахўжаев ана шу ерда ўзбек тили ва адабиётидан дарс бера бошлади.

Ўша даврда хотин-қизларнинг саводини чиқаришга катта аҳамият бериларди. Шу туфайли ҳукумат қарори билан 1919 йили Тошкентда Зебуннисо номли биринчи хотин-қизлар мактаб-интернати очилди, унда фақат ерли халқнинг фарзандлари ўқир эди. Мактабга кўзга кўринган ўқитувчилар таклиф қилинди. Улар орасида Оқилхон Дадахўжаев ҳам бор эди.

Зебуннисо номли мактаб-интернатнинг собиқ ўқувчиларидан бири, халқ маорифи аълочиси, кекса мураббий Инобат опа АСАДОВАнинг ҳикоясидан:

— Оқилхон ака 1921 йили мактабимизга она тили ва адабиёт ўқитувчиси бўлиб келдилар. 1923 йили эса директор лавозимига тайинландилар. У киши ўқувчиларнинг одоб-ахлоқига жуда катта эътибор берар, озода ва саришта кийинишимизга ҳамда овқатимизга хабар олиб турардилар. Ҳалим табиатли инсон бўлганликлари учун дарсларни тушунтиришда ҳам меҳрибонлик билан иш олиб борардилар. Бир сўз билан айтганда, Оқилхон ака жуда маданиятли ва зиёли киши эдилар. Мен уларнинг бирон марта ўқувчиларга овозларини баландлатганликларини эслолмайман. У киши болаларни ўз фарзандларидек кўрар, уларга бор билимларини беришга ҳаракат қилардилар...

1928 йили Оқилхон Дадахўжаев Тошкентдаги биринчи тиббий билим юртида талабаларга сабоқ бердилар. Билим юрти ўқувчиларининг сони кўпайиб, унинг эски биноси ўқиш жараёни талабига жавоб бера олмасди. Оқилхон ака техникум директори Сирожиддин Маҳмудов, илмий мудир Шварцман билан бирга бино лойиҳасини тузишга киришдилар. Лойиҳа тайёр бўлгач, Оқилхон ака техникум директори ва илмий мудир билан биргаликда Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Охунбобоев қабулида бўлиб, у кишидан бино қурилиши учун ёрдам беришни сўрайди. Лойиҳа тасдиқлангач, қурилиш ишлари бошлаб юборилади. Янги бинонинг пойдеворининг биринчи ғиштини Йўлдош Охунбобоевнинг ўзи қўйди. 1931 йили техникум битгач, унга Йўлдош Охунбобоев номи берилади.

Оқилхон ака мазкур техникумда 1942 йилгача ишлайди. 1942 йилнинг январида ҳибсга олинади. 1943 йили эса вафот этади.

Ўша кунларни эслаб Оқилхон аканинг тўнғич қизлари Муниҳрахон ДАДАХЎЖАЕВА шундай дейди:

— 1942 йилнинг январи эди. Бир куни кечаси соат 3 ларда аллаким кўча эшигимизни қаттиқ тақиллатганидан ҳаммамиз чўчиб уйғониб кетдик. Кимдир «Оқилхон ака! Ҳов, Оқилхон ака!» деб чақирарди. Дадам ўринларидан турдилар, елкаларига тўнни ташлаб, эшикни очгани чиқдилар. Кўнглимга негадир ғулғула тушди. Сингилларим ҳам, онам ҳам уйғониб мен ётган хонага кирдилар. Ўрнимдан энди турмоқчи эдим ҳамки шу пайт уйимизга қора чарм пальто кийган шапкали икки киши кириб келишди. Улар дадамга аллақандай қоғоз кўрсатиб, сўнг уйимизда тинтув бошлашди. Узоқ вақт тинтув қилишиб, ҳамма ёқни алғов-далғов қилиб ташлашди, аммо ҳеч бир нарса топишолмади. Дадамнинг китоб жавонлари бор эди. Ўша жавоннинг кўринарли жойида Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носирнинг китоблари турарди. «Ҳали сиз бу ишларингиз етмай, халқ душманларининг китобларини ҳам сақлар экансиз-да», деб отамни ўзлари билан олиб кетишди. Кетиш олдидан отам: «Бу англашилмовчилик бўлиши керак. Умр бўйи халқимизга ҳалол хизмат қилдим, ҳукуматимизнинг чизган чизиғидан бирон маротаба четга чиққаним йўқ. Мен халқимга фақат илм-маърифат тарқатдим, ёшларга тўғри тарбия берганман!» дедилар, бу падаримизнинг юрак нидоси эди.

Халқимиз жуда оғир кунларни бошидан кечирмоқда эди. Биз отамизни қаердан қидиришимизни билмасдик, қаерга бормайлик аниқ бир жавоб ололмасдик. Онам шўрликнинг бормаган жойлари қолмади, юравериб-юравериб охири кимдир отамни Чирчиқ шаҳрида кўрганлиги ҳақида хабар топиб келдилар. Кейин ҳаммамиз Чирчиққа бордик. Ўша вақтда у ерда кимё заводи қурилаётган эди. Отамни ростдан ҳам ўша ердан суриштириб топдик. Аммо бизларни отамнинг ёнларига қўйишмади. У кишини панжара орқали узоқдан кўрдик, холос, соқчилар ёнимизга келтиришмади. Биз йиғлай-йиғлай уйга қайтдик. Отамнинг нима сабабдан қамалганликларини ҳеч ким билмасди. Минг афсус, отамни бошқа кўролмадик. Кейинчалик у кишини «халқ душмани» деб эълон қилишди.

1957 йили Оқилхон Дадахўжаевнинг оқланганлиги тўғрисида ҳукуматнинг қарори чиқди. Бу хонадон шаънига босилган тамға сидириб ташланди. Бироқ бу оғир йиллар давомида Оқилхон Дадахўжаев оиласидаги инсонларнинг келажакка, ҳақиқатга бўлган ишонч-умиди сўнди. Ахир шикаста қалбларда умид чироғини қайта ёқиш осонми?..

Инсоннинг фаолиятига баҳо беришда кўпинча унинг вафотидан кейин амали, истеъдоди ёки кашфиётлари, тарихда ном қолдирган-қолдирмаганлиги асосий мезон сифатида олинади. Оқилхон Дадахўжаев тарихда ном қолдирадиган оламшумул кашфиёт қилмаган. Ҳаёт ҳақиқатлари ҳақида сўз юритувчи бадиий асарлар ҳам ёзмаган, лекин у соф виждонли инсон, моҳир муаллим, шахсга сиғиниш ва истибдод даврининг бегуноҳ бир қурбони эди. Ўз эътиқодидан воз кечмаган мана шундай одамларнинг қадрига бир вақтлари етмаган эдик, ҳозир эса ҳаётимизда Оқилхон Дадахўжаевга ўхшаган покдомон, серғайрат ва билимдон инсонларга зарурат сезамиз. Зеро, бундай кишиларнинг номини ардоқлаб, эзгулик йўлидаги қилган ишларини ёдга олиб турсак хайрли ва савобли бўлади. Ўтганларни эслаш бизнинг инсоний бурчимиздир.

Алишер МАҚСУМОВ.

ХОРИЖДАН ХАБАРЛАР

ПОЛЬША ҲУКУМАТИ ТУЗИЛДИ

● **ИККИ** ойлик ҳукумат инқирозидан сўнг Польшада янги ҳукумат таркиби вужудга келди. Уни яқинда тайинланган Ян Ольшевский бошқаради. У янги ҳукуматни бир ерга жамлаш учун анча қийинчиликларни бошидан кечирди. Ҳатто, у бунинг уддасидан чиқа олмагач, истеъфо берди. Лекин мамлакат парламенти ҳукумат инқирозидан чўчиб, унинг истеъфосини қабул қилмади. Натижада Я. Ольшевский ўз жойига қайтиб, ўйлаган режаларини бир қадар амалга оширгандай бўлди. У тузган ҳукумат таркибига илгари номлари маълум бўлмаган қатор сиёсатчилар кирди. Аммо, Я. Ольшевский олға сурган истиқбол ҳақидаги дастурда ҳукумат олдига қўйилган вазифалар ҳамон ноаниқ бўлиб турипти.

СССР ЎРИНЛАРИНИ РОССИЯ ЭГАЛЛАМОҚДА

● **ЯҚИН** кунлар ичида Америка Қўшма Штатлари Россияни, шунингдек, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига кирган собиқ СССРнинг 10 жумҳуриятини тан олади. АҚШ президенти Ж. Буш Россия президенти Б. Н. Ельцин билан телефон орқали сўзлашганда ана шу гапларни тасдиқлади. Ж. Бушнинг Б. Н. Ельцин билан қилган суҳбати тўғрисида батафсил тўхталган Оқ уйнинг матбуот котиби М. Фицуотер телефондаги мулоқот тахминан бир ярим соат давом этганлигини айтди.

Бу орада Оврўпо Ҳамжамиятига кирувчи 12 мамлакат ҳам Россиянинг собиқ СССР вориси бўлажаклигини эълон қилди.

ПНОМПЕНДАГИ ТЎҚНАШУВ

● **КАМБОДЖА** пойтахти Пномпенда намойишга чиққан ишчилар ва талабалар билан полициячилар ҳамда армия патруллари ўртасида тўқнашув бўлиб ўтди. Натижада мамлакат пойтахтида комендантлик соати эълон қилинди. У қоронғулик тушишидан тонг отгунча амал қилади. Нима учун Хун Сен ҳукумати вазият тизгинини қўлдан чиқариб юборди?

Нарадом Сианукнинг яқинда Камбоджага қайтиб келиши, яқин кунлар ичида «қизил кхмерлар» раҳбарлари ҳамда Полпот гуруҳи бошлиқларининг Пномпенга келиши аҳоли ўртасида турли хил ҳиссиётлар уйғотди. Намойишга чиққан ишчилар фуқаролар эркинлигига амал қилинишини, инсон ҳуқуқи ҳимоя этилишини, қамоқхоналардан ўз дўстларининг озод этилишини талаб қила бошладилар. Уларни олий ўқув юртларининг талабалари қўллаб-қувватладилар. Шундай қилиб, Камбоджа пойтахтидаги осойишталик вазияти бир қадар бузилди. Ҳукуматга қарши мазмунга эга бўлган шиор ва варақалар тарқатиш давом этмоқда. Шаҳар кўчалари полиция бўлинмалари томонидан қаттиқ қўриқланмоқда.

МУЗОКАРАЛАР БОШИ БЕРК КЎЧАДА

● Маълумки, Америка Қўшма Штатлари ўзининг Филиппин ҳудудида жойлашган ҳарбий ҳаво кучларининг энг катта базаларидан бири бўлган Субик-Бей хусусида Филиппин томони билан музокаралар олиб бораётган эди. Бироқ, мазкур музокаралар боши берк кўчага кириб қолди. Бунинг боиси Филиппин томони устида ядро қуроллари бўлган Америка ҳарбий кемаларига ўз ҳудудига кириш учун рухсат бермаганлиги бўлди.

● **«ТАНКЛАР** бўйича фирибгарлик» деб аталган иш юзасидан кўтарилган сиёсий жанжал Германия Федератив Жумҳуриятида ҳамон ниҳоясига етгани йўқ. Аниқланишича, Совет Иттифоқида ишлаб чиқарилган, собиқ ГДР миллий халқ армияси тасарруфида бўлган бир нечта танкни Германия Федерал разведка хизмати маҳкамаси Исроил билан тил бириктириб, ўша томонга ўтказиб юбормоқчи бўлган. Гамбург портида олинган ушбу суратда «қишлоқ хўжалиги техникаси» ниқоби остида жўнатилаётган танкларни билиб қолган полиция хизматчилари уларни қўриқлаб турибдилар.

ДПА — ТАСС сурати.

● *Бизнинг мусоҳаба*

ОТА ГАПИДАН ЧИҚМАГАН ЎҒИЛ

ҲОЗИРГИ пайтда раҳбар киши зиммасига ниҳоятда катта масъулият юклатилган. Чунки, иқтисодий тизимнинг издан чиққанлиги, эскича «давлат таъминоти»нинг кун тартибидан тушиб қолганлиги раҳбарларнинг тадбиркорлик билан эртани ўйлаб иш юритишини тақозо этмоқда.

Юқори Чирчиқ ноҳиясидаги «Правда» жамоа хўжалиги раиси, вилоят халқ депутати Абдуғани ДЕҲҚОНБОЕВ билан мулоқотимиз ҳам айнан шу мавзуда бўлди.

— Абдуғанижон, сизнинг хайрли ишлар билан боғлиқ бўлган, яъни камқувватли оилалар, етим-есирларга ёрдам бериш учун бошлаган эзгу ишларингиздан хабарим бор. Бу борада қилинаётган ишлар хусусида шахсан ўзингиз билан суҳбатлашиш учун қабулингизга кирдим. Мен сизни ёши улуғ, яъни катта тажриба орттирган киши сифатида тасаввур қилардим. Лекин, анча ёш кўринасиз.

— Марҳамат, эшигимиз ҳамма учун очиқ. Ота-боболаримиз иссиқ чойнинг бўлмасин, яхши сўзинг бўлсин, деб бекорга айтишмаган. Уларнинг муқаддас ўгитларига қулоқ солмасликка ҳаққимиз йўқ. Ёшимга келсак, энди қирқдан ошдим. Ўйлашимча бу ёшдаги кишилар ҳам ўзларига яраша ҳаётий тажриба орттирадилар, деган фикрдаман. Олийжаноблик, эзгуликка ўзини бахшида этган кишининг ёши асосий сабаб бўлмаса керак.

Баъзан ўйлаб қоламан, наҳотки етмиш йилдан буён энг олий жамият қуриш йўлида ривожланаётган мамлакатда ночорлар, сағирлар камайиш ўрнига кўпайиб борса?! Буни ҳеч тасаввуримга сиғдиролмасдим. Шунчаликка бориб етган эканмизки, меҳр-муҳаббат, одамийлик, қадр-қиммат деган туйғуларни буткул унутаёзибмиз. Мана қаранг, биздан беш аср олдин яшаб ўтган ҳазрат Навоий ҳам Ҳироту азимда майиб-мажруҳлар, етим-есирлар, сағирлар қаровсиз кишиларга шоҳ ҳазинасидан нафақа беришни қонунлаштирган эканлар. Ҳатто, ўзларининг маошини ҳам ана шу нафақага қўшиб юборган эканлар. Бу борада у кишининг дўстлари ва Ҳусайн Бойқаро кўмаклашган дейишади. Бундан ташқари 350 га яқин масжид, мадрасалар қурдирган ва ариқ, каналлар қаздирган эканлар. Худди мана шу нуқтада ҳазрат Навоийнинг даҳолиги, яъни бутун умрини инсоният манфаати йўлига сарфлаганини кўрамиз. Нега энди қалби эзгуликка ташна, тафаккур қила олиш кучига эга бўлган инсон мана шу олийжаноблик, эзгуликларини кўра била туриб, улуғ кишиларнинг тарих олдидаги бурчларини англар экан, ундан қочиши, юз ўгириши керак.

Инсоннинг моддий оламидан кўра, маънавий оламининг қашшоқлашиши — энг тубан фожиадир. Маънавий қашшоқ инсон ҳеч қачон моддий қашшоқлигини тиклолмайди, бундай одам доим ўзини камситилган, ҳақоратланган деб билади ва эзгулик йўлида мардона туриб кураша олмайди. Табиийки, катта хўжаликда ҳам ҳамманинг кўнглини бирдай олиш осон эмас. Лекин, аста-секин ҳамманинг кўнглига йўл топса бўлади. Бунинг учун атрофимиздаги кишилар — раҳбарлар ҳам ақлан, ҳам ҳиссан комил фазилатларга эга бўлиши лозим. Ўзингизга маълум аҳолининг моддий таъминотини ўйламасак эртага кўп нарсадан ютқазиб қўйишимиз турган гап. Шунинг учун уларнинг моддий таъминотини яхшилаш мақсадида бир қанча ишларга қўл урдик. Бу йил деҳқонларга 100 килограммдан картошка, 100 килограммдан буғдой ҳамда керагича сабзини уларга бепул тарқатдик. Уй-жой қурувчиларнинг оғирини енгил қилиш учун бошқа республикаларга ўз вакилларимизни жўнатдик. Улар ўша ердан бартер усулида қурилиш материаллари топиб жўнатишмоқда. Бундан ташқари хўжаликдаги кам қувватли, ночор оилаларга қўлдан келганча ёрдам беряпмиз.

— Бир пайтлар хўжалигингиз қарамоғидаги ерларни кузатганмиз. Қорасув дарёсининг гўзал, сўлим қирғоқлари ахлатхонага айланганди. Бекорга қазиб ташланган ариқлар, жарликлар кўзга ташланарди. Бугун у ерларда ҳам турли корхоналар қурилибди, миллий боғ ташкил қилинибди. Ваҳоланки, орадан бир йил ҳам ўтмай мана шундай манзарага гувоҳ бўляпман.

— Гапингиз тўғри, бир пайтлар бу ерларга одам бориб бўлмасди. Нега энди, шундай ерлар умрини бекор ўтказиши керак. Шунинг учун бу жойда миллий боғ ташкил қилишни лозим топдик. Албатта, бу осон кечмади. Бир ой давомида зўр бериб ишладик. Ерларни трактор билан текислатиб, ахлатларни бошқа жойга ташлатдик. Атрофидаги ерларни ҳам тозалаб, деҳқонларга бўлиб бердик. Ҳозир бу жойларни кўрсангиз кўзингиз қувонади. Кўкламдан бошлаб миллий боғда чойхона, ошхона ва дам олиш уйлари қуриш ниятимиз бор. Деҳқонлар бу ерда дам олиш бахтига муяссар бўладилар. Бундан ташқари қачонлардир омборхоналар қурилиб, ўз ҳолича ташлаб қўйилган эди. Бу ерни ҳам қайтадан таъмирлаб, сабзавотни қайта ишлайдиган корхонага айлантирдик. Шу билан биргаликда бу ерда қиш давомида картошка, пиёз, сабзи сақланадиган жой ҳозирладик. Бу анчагина кишини иш билан таъминлаш имконини ҳам берди. Омборнинг атрофидаги ташландиқ ерларни ҳам ўзлаштириб, сабзавот етиштирдик. Хўжалигимиз ҳудудида илгаридан алоҳида сабзавот кўчати етиштирадиган жой мавжуд бўлиб, у ердан бир марта кўчат ундириб олинар, сўнгра бу ер кузгача бўш ётарди. Энди бу ердан кўчат олиш билан бир қаторда уч марта ҳосил ҳам олинадиган бўлди. Айниқса, қиш фаслида ҳам меҳнаткашларга турли кўкатлар етказиб беришни жорий қилдик. Бундан деҳқонларимиз ниҳоятда хурсанд бўлишмоқда.

— Ҳозирги кунда хўжалик юритиш кўпроқ раҳбарга боғлиқ бўлиб қолди. Ўз зиммасидаги масъулиятни чуқур ҳис қилиб, ишга садоқат билан ёндошган раҳбаргина кўпчилик дуосини олиши мумкин...

— Бараканлоҳ... Инсон ўз оиласига ота бўлишдек улуғ неъматдан баҳраманд бўлса, ўз бола-чақасига қанчалик қайғурса, ғам-ташвишларга шерик бўлса, ҳар бири билан ўзига яраша дардлаша олса, демак бундай киши ўзи бошқараётган хўжаликка ҳам шундай қайғуради. У ўзини раҳбар эмас, ўша ташкилотнинг отаси деб билади, халқнинг ҳурматига сазовор бўлади. Халқ мулкига инсоний жиҳатдан, қолаверса, раҳбарлик бурчини ҳис этиб ёндошмаган кишининг келажаги йўқ.

Отам доим: «Ўғлим, бу дунёни ҳам, раҳбарликни ҳам худо ҳеч кимга боғлаб бермаган, оллоҳ сизни шундай лавозимга лойиқ кўрибди, демак сиз ҳеч қачон ноинсоний йўл тутманг. Яъни ҳамма бандаи мўминларга, бирдай саховат кўрсатадиган оллоҳнинг олийжаноблик йўлинигина танланг», дея қулоқларимга қуярдилар. Ана шунга содиқ қолиб, раис бўлиб сайланган кунимданоқ, одамларга яхшилик қилишни ўз бурчим деб биламан. Яхши ишлаган, меҳнатда ўрнак кўрсатган кишиларга далда бериш, кўнглини кўтариш, уларга мадад бериш биз раҳбарларнинг ишимиздир. Менгача мазкур хўжаликни ҳозирги пайтда халқ депутатлари ноҳия Кенгашининг раиси Туробжон ака Холтоев бошқарганлар, у кишида ана шундай хислатлар мужассам эди. У иқтидорли кишиларни кўра оладиган, уларнинг яширин имкониятларини очишига ёрдам берадиган кишидир. Энди иш фаолиятимга келадиган бўлсак, биргина хўжалик раҳбари бўлмасдан халқ мени вилоят депутатлигига ҳам сайлашган. Бундай катта ишончни оқлаш учун ҳаракат қилаяпман. Уларнинг топшириқ ва илтимосларини инобатга олиб, хўжаликда кексалар учун чойхона, аёллар сартарошхонаси, гўшт дўкони ва нонвойхона қуриб беришга кўмаклашдим. Бундан ташқари кичкинтойлар учун болалар шаҳарчаси бунёд этилди.

— Энди хўжаликнинг жорий йилни қандай якунлаётгани ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз.

— Хўжалигимиз деҳқонлари бир неча йилдирки барча соҳадаги режа ва топшириқларни ортиғи билан бажариб келмоқдалар. Очиғини айтсам август ойида хўжаликка раис бўлиб сайлангач, шу анъанани давом эттира олармиканман, деган ўй тинчлик бермади. Шунга амал қилиб хўжалик юритишнинг энг илғор усулларидан фойдаланишни лозим топдик. Чунки, деҳқон манфаатини ҳар қандай нарсадан устун қўйиш мўл-кўл ҳосил етиштириш эканлигини унутмаслигимиз керак. Хўжалигимизнинг 3700 гектар ери бор. Асосий даромадимиз пахтадан. Шунинг учун диққат-эътиборни пахта даласига қаратиб иш юритдик. Натижада, режадаги 4900 ўрнига 5150 тонна ҳосил кўтариб, мўлжалдагидан анча кўп пахта топширдик. Бундан ташқари 280 гектар ерга жўхори эккан эдик. Уни ҳам 1600 тонна қилиб, ортиғи билан ўринлатдик. Каноп топшириш режасини ҳам биринчилардан бўлиб бажардик. Чорвачиликда ҳам талайгина ютуқларга эришиляпти. Фермамиздаги 2300 бош қора мол меҳр билан парвариш қилинмоқда. Мавжуд соғин сигирларнинг ҳар биридан кунига 13—14 литрдан сут соғиб олаяпмиз. Хуллас, дастлабки ҳисоб-китобларга қараганда бу йилги даромадимиз 23 миллион сўмни ташкил этади. Ҳозир ҳисобимизда 11 миллион сўм пулимиз бор. Ана шундан маълум қисмини баҳоли-қудрат халқ манфаати йўлига сарфлаяпмиз. Жумладан, сентябрь ойидан бошлаб камқувватли оилаларга 100 сўмдан ёрдам пули бериб келяпмиз. Бу йилги тажриба шуни кўрсатяптики, келгуси йилдан бошлаб ғалла экин майдонларимизни кенгайтирмасак бўлмайди. Бундан ташқари аҳолини гуруч билан таъминлаш мақсадида шоли экишни ҳам жорий қилиш ниятимиз бор. Янги хўжалик йилидан бошлаб, вилоят матлубот жамияти билан ҳамкорликда қўшма йиғурув цехи очмоқчимиз. Кейинчалик бу цехни тикув цехига айлантиришни режалаштираяпмиз. Яна анчагина майдонда иссиқхона қуриш ишларини олиб бораяпмиз. Насиб бўлса бу жойда хилма-хил сабзавотлар билан бир қаторда лимон ҳам етиштириш ниятимиз бор.

Узоқ йиллар давомида ишдан чиқиб, тўпланиб қолган техникалардан ҳам унумли фойдаланиш йўлларини излаяпмиз. Саргини-саракка, пучагини-пучакка чиқариб, бу темирлардан кетмон, пичоқ, теша, ўроқ ишлаб чиқаришни жорий қилмоқчимиз.

— Демак, режалар олам жаҳон денг, ниятингизга етинг. Энди хўжалик раҳбари сифатида Президентликка номзодлар ҳақида фикрингизни билсак. Кимни Президентликка лойиқ деб биласиз?

— Очиғини айтсам, 1979 йилдан 1985 йилгача Паркент ноҳиясида молия бўлими бошлиғи сифатида ишлаб келдим. Ана шу кезларда иш юзасидан бир неча бор Ислом Абдуғаниевич Каримов билан учрашганман. Ҳатто, у киши билан соатлаб бирга ўтириб, кўп масалаларни ҳал қилганмиз. Ислом Абдуғаниевич иқтисод соҳасида етук мутахассисдир. У киши молия вазири пайтларида ана шу соҳадаги кўплаб муаммоларни ечишга эришганлар. Унинг яхши хусусиятларидан бири — ҳар қандай ишга енгил-елпи қарамайди. Ҳамма соҳани жиддий ўрганиб чиқиб, аниқлаганларидан кейин бир қарорга келадилар. Учрашган кезларимиз гапимизни жиддий тинглардилар, сўнг фойдали маслаҳатларини аямасди.

Бугунги кунда мен Ўзбекистон Президентлигига Ислом Абдуғаниевич Каримовдан кўра етук ва қодир кишини кўрмаяпман. Ватанга, миллатга, келажак авлодга у кишидан кўра кўпроқ қайғурадиган номзод бўлса, жон деб кўрсатган ва овоз берган бўлардим.

Биз бу масалани умумий йиғилишга қўйдик. Хўжалигимиз аъзолари бир оғиздан менинг фикримга муштараклик билдиришди ва бу борада қарор қабул қилиб, шу куниёқ Ислом Абдуғаниевич Каримовга телеграмма юбордик. Шахсан мен Ислом Абдуғаниевич Каримов учун овоз бераман.

— Қизиқарли суҳбатингиз учун ташаккур!..

Суҳбатдош Ўктам ҲАКИМАЛИ.

ИНСОН ҲАР ЙИЛИ ТУҒИЛМАЙДИ!

МУҲАРРИРИЯТДАН:
Ҳурматли муштарийлар!
Рўзномамизнинг шу йил 20-сентябрь сонида Абдулла Қодирий номидаги жумҳурият вақфи (жамғармаси) ташкил қилинганлиги ҳақида маълумот берган эдик. Бугун яна шу мавзуга қайтиб, вақфнинг ўтган давр ичидаги фаолияти, ҳозирги кундаги муаммолари, келгусидаги мақсад ва режалари тўғрисида мақола ёритишни лозим топдик.
Навбатдаги мусоҳабамиз Абдулла Қодирий вақфининг директори, адибнинг набираси Шеркон ҚОДИРИЙ билан бўлиб ўтди.

— Шеркон, шеъриятимиз даҳоларидан бўлган Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон: «Куч йўқдирким, халқ истагин йўқ этсун!» деган экан. Дарҳақиқат, сизу биз бино бўлган «қизил» жамиятимизнинг «пешво»лари неча ўнлаб йиллар давомида «Улуғ битик»имиздан «Қуръони Карим»гача, «Ҳадис»и шарифдан «Зафарнома»гача бўлган маънавий қудратимизни; Кул Тегиндан соҳибқирон Амир Темургача, Темур Маликдан Мустафо Чўқаевгача, имом-Бухорийдан Сулаймон Бақирғонийгача, имом ат-Термизийдан Абу Бакр ал-Қаффол аш-Шошийгача бўлган руҳий тетиклигимизни таъқиқу таъқиб қилдилар. Аммо халқ истаги, бугунги кунда кўриб тургонимиздек, тарих элагидан элаб, сарани сара, манқуртни манқуртга ажратиб ташлади. Шунингдек гарчи оқланганларига ўттиз йил ўтган бўлса-да, ҳамон юзага чиқарилмай турган қатағон йилларининг минглаб бегуноҳ қурбонлари хотираси халқ хоҳиши билангина расман эъзозлана бошланди. Улкан адиб, миллатпарвар Абдулла Қодирий номида жумҳурият вақфи жорий қилиниши фикримизга яна бир далилдир.

Аммо айримлар: «Ўзбекистонда яқин кунларда жамғармалар сони киши бошига биттаданга етиб қолса, ажаб мас!» деган мулоҳазани айтмоқдалар. Сиз бунга нима дейсиз?

— Тўғри, ҳозирги кунда турли жамғармалар жуда кўпайиб кетди. Бироқ улар ҳақида фикр билдиришдан аввал одам: «Жамғарма нима мақсадда ташкил қилинди?» деб бир ўйлаши ҳам керак. Масалан, Абдулла Қодирий вақфини олайлик. Хўш, у нима учун жорий этилди? Вақфни жумҳуриятимизнинг энг нуфузли ижодий уюшмалари ва жамоат ташкилотлари юксак вазифаларни кўзлаб таъсис этдилар. Бу вазифалардан дастлабкилари:

Тарихий ҳақиқатни тиклаш, нафақат Абдулла Қодирий, балки истибдод қурбонларининг хотираларини абадийлаштириш, уларнинг оилаларига моддий ёрдам бериш, Абдулла Қодирий отилган жойда зиёратгоҳ ташкил этиш. Бўлажак зиёратгоҳ қатли ом йиллари ноҳақдан-ноҳақ қатл қилинган барча юртдошларимиз хотираси олдидаги биз — бугунги кун авлодларнинг ҳам фарзи айни, ҳам қарзидир.

Темир йўл вокзали яқинидаги «14 комиссар ёдгорлиги»ни биласиз. Ёки Фрунзе, Ленин, Куйбишев ёдгорликларини эсланг. Демоқчиманки, юқорида айтганингиздек, «қизил» жамиятнинг «пешво»лари нафақат сўзда, балки тош-маъданлар ёрдамида ҳам халқни маънавий инқироз томон ҳеч иккиланмай етакладилар. Улар сиёсатини, тўғрироғи, жиноятини қўллаб-қувватламаганлар қамоқларга ташланди, отилди, йўқ қилинди. Аммо қинғир ишнинг қийиғи қирқ эмасу, 74 йилда юзага чиқди. Энди биз — мустақил юртнинг жабрдийда аҳли ўзимиздан-да кўпроқ жабр чеккан кишиларимиз руҳини шод этсак, уларга бағишлаб уй-музейлари, рамзий қабрлар, зиёратгоҳ тикласак, бу хайрли тадбирлар «қизил» жамиятнинг қора ишларига қарши бир зарба бўлади. Ўйлайманки, бундай пайтда кўксида ғурури, миллат ифтихоридан завқланиш туйғуси бор одам ҳеч маҳал ўзини четга олиб қочмайди. Бизнинг мазкур вақфимизга баҳоли қудрат ўз ҳиссасини қўшади.

— Яқинда ойнаи жаҳон орқали Қодирий туғилган кунни нишонлашга қарши эканлигингизни ва бу маросим ўрнига ҳар йили 4 октябрь куни хотирлаш маъракаси ўтказиш кераклигини айтдингиз.

— Инкор этмайман. Сабаби қуйидагича: ислом дини таълимотига кўра, инсон

• МАВЗУГА ҚАЙТАМИЗ •

дунёга келганда бир марта туғилади. Бу дегани ҳар йили туғилган кунни нишонлаш дини исломга зиддир. Раҳматли бувамиз чин мусулмон эдилар. Биз авлодлар шуни била туриб у зотнинг эътиқодларига номувофиқ тадбирларга қўл уришимиз гуноҳи азимдир.

4 октябрни хотира куни деб белгилашимизнинг боиси, биздаги маълумотларга кўра, бувамиз 1938 йилнинг 4 октябрь куни тунда Юнусободдаги «Оқтепа» ўрамида (Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Элбек ва бошқа зиёлилар биргаликда) отилган эканлар.

— Гапнинг очиғи, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир каби инсонлар хотирасини қанча кўп эъзозласак, биз ўзимизнинг қадримизга шунча кўп етган бўламиз. Ахир, айтишган-ку, бирор халқни йўқ қилиш учун уни қириб ташлаш шарт эмас, фақатгина ўтмишидан жудо этишнинг ўзи кифоя, деб. Тан олиш керакки, Қўқон Мухторияти раҳбарлари ҳам, қатағон қилинган ота-боболаримиз ҳам, гулханларда ёқилган, зах ертўлаларга ташланган, сувларда оқизилган китобларимиз ҳам бугунги кун билан тарихимиз орасидаги бақувват ришта эди. Ғанимларимиз ана шу риштани узиб, бизни тарихдан ажратиб қўйдилар. Охир-оқибатда «ОНА» ўрнига «мамуля», «ОТА» ўрнига «папочка»лайдиган бўлиб қолдик. Ҳатто бизга ваҳший, босмачи деб тушунтирилган одамлар «қизил алвон» ёпинган икки оёқли «шоғол»лардан кўра юз чандон раҳмдил, халқимиз ва юртимиз фидойилари эканликларини кеч бўлса-да, англамоқдамиз.

Бир сўз билан айтганда, қадриятларимиз қадри билиниб, улар томон топинмоқдамиз.

— Ҳақиқатни айтдингиз. Аммо қадрият тушунчасини ҳар ким ҳар хил талқин қилаяпти. Масалан, ўзингиз. Маълумки, бир қанча вақт пойтахтдаги жой номларини ўзгартиришдек хайрли ишларга бош-қош бўлдингиз. Юзлаб кўчалар, мавзе, даҳа, метро бекатлари, мактабу истироҳат боғларига Қаффол аш-Шоший, имом ат-Термизий, Темур Малик, Спитамен, Амир Темур, Лутфий, Бобур, Улуғбек каби ўнлаб тарихий шахслар исмлари, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир, Мирали Миркаримовдек истибдод қурбонлари номлари берилди.

1991 — Алишер Навоий йилида унинг ўнлаб форсий ғазали рубоийларини ўзбек тилига таржима қилиб, матбуотда, радиода эълон этдингиз. Бу билан сизни мақтамоқчи эмасман, фақат Сизнинг қадриятни қадрлаш ҳақидаги тушунчангизни айтиб ўтаяпман.

Бу тушунчани ҳар ким ҳар хил талқин қилади, дедим. Кимлардир марҳум адибнинг бирор асарини унинг авлодларидан сўроқсиз, парча-парча қилиб, саҳнага олиб чиқишни, экранлаштиришни, яна айримлар эса, марҳумнинг юбилейи деб унинг қатлига фатво берганларни ҳайъатга чиқариб ўтказишни қадриятни қадрлаш деб билади. Баъзилар эса, марҳум ё шаҳидларни хотирлаш маросимида маза-бемаза сафсатабозликни ҳам қадриятни қадрлаш деб ҳисоблайди. Қисқаси, гапираман десангиз, гап кўп... Менимча, истибдод йиллари қурбонларини, уларни бир-биридан ажратган ҳолда эмас, балки бир кун (4 октябрь)да хотирлаш керак. Ва шу кунни жумҳуриятда «Мотам куни» деб эълон қилиш даркор. Шунингдек пойтахтнинг Юнусобод даҳасидаги «Оқтепа» мавзесида, юқорида айтганимдек, ягона зиёратгоҳ ташкил қилинса тўғри бўларди. Қатли ом шаҳидларини хотирлаганда шоир айтганидек, бизнинг бу оламда ўз айтар сўзимиз ва ўзимиз сиғинар мозорларимиз бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Биз вақфни таъсис этилишида мана шу тадбирларнинг барчасини иш режасига киритганмиз. Худо хоҳласа, вақфимизда етарли маблағ тўпланиши биланоқ, амалий иш бошлаймиз.

— Шеркон, ҳозирги кунда бир ўлчам мато топиш муаммо бўлиб турибди. Демоқчиманки, шундай катта ишларни мақсад қилибсизлар. Катта ишнинг муаммоси ҳам катта бўлса керак?

— Хўжа Насриддин айтган экан: «Жаноби қози, ҳамма нарса тайёр, лекин битта кичкинагина нарса етмай турибди-да», деб. Ўша «КИЧКИНАГИНА НАРСА» дегани МАБЛАҒ экан.

Бизнинг ҳисоб-китобларга кўра, юқорида қайд этилган ва бошқа қатор хайрли тадбирларни амалга ошириш учун бир неча миллион сўм зарур. Бизда эса бу пулнинг юздан бири ҳам йўқ.

— Узр, сўзингизни бўламан. Абдулла Қодирийдек улкан адибнинг асарлари минг-минглаб нусхаларда чоп этилган, экранлаштирилган бўлса-ю, унинг номидаги вақфда пул бўлмаса?

— Биз авлодлар 1961 йилдан бери бувамиз асарларининг қалам ҳақини олмаймиз. Негаки, қонун бўйича муаллиф вафотидан кейин 25 йил ўтгач, унинг асарларидан келадиган барча турдаги даромад давлат фойдасига ўтиб кетади.

— Сиз назарда тутаётган давлат «борса-келмас»га кетиб бўлди. Ҳозирги Мустақиллигимиз ҳақиқат учун, ҳақ-ҳуқуқни талаб қила олиш имкониятини яратиш учун қабул қилинган, менимча. Демоқчиманки, қарийб 30 йиллик қалам ҳақини талаб қилсангиз, жумҳурият Адлия вазирлигидан Вазирлар Маҳкамасигача барча мутасаддилар ҳуқуқий мерос ҳақида ижобий ҳукм чиқарилишида ўз ёрдамларини аямасалар керак, деб ўйлайман.

— Мен-ку мерос талашиб, ёқа бўғишиб юрмайман. Зеро, Абдулла Қодирий номидаги жумҳурият вақфининг ўзи мантиқан адиб асарларига берилган қалам ҳақлари учун эгалик қилишга ҳақли деб ҳисоблайман. Бироқ бу ҳозир ёки эртага ҳал бўладиган муаммо эмас-да! Кечирасизу, бошқасини қўяверинг, битта марҳумни қабрга қўйгунча қанча қоғозбозлик қилинади...

— Маълумки, Абдулла Қодирий асарларининг мухлислари биргина Ўзбекистон ёки Ўрта Осиёда эмас, курраи заминнинг қатор мамлакатларида ҳам кўплаб топилади. Дейлик, хориждаги ватандошларимиз вақф фаолиятида ҳомийлик қилмасмиканлар?

— Зарур нарсани яхши қўшнидан сўрагунча, ёмон уйингдан қидир дейишган аждодларимиз. Биз энг аввало савобталаб, мурувватли юртдошларимизга — ўзбекистонликларга ишонамиз. Хориждан ёрдам сўраш, бу ўз юртимиздаги аҳолининг, саховатпеша, заҳматкаш халқимизнинг юзига оёқ қўйиш билан баробар деб ўйлаймиз. Тўғри, хориждан маблағ олишимиз мумкин, қачонки Абдулла Қодирий асарларини кўплаб чоп этиб, хорижга жўнатсак ва эвазига «оши ҳалол» сўрасак ярашади.

Аммо яна қайтараман, ҳозирги кунда бизнинг энг ишончли таянчимиз — халқимиздир!

Суҳбатдош
Дилмурод САИДОВ.

Суратда: Абдулла Қодирий ўғли Ҳабибулла билан.

СУҲБАТДОШДАН:
— Азиз рўзномахонлар! Абдулла Қодирийга қадар дунёда француз, инглиз, немис, ҳинд ва ўрис романчилиги мавжуд эди.

УЛКАН АДИБ АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ўзининг қисқа умрида дунёдаги олтинчи романчилик — ўзбек романчилигига асос солди. Бу билан ўзбекдек буюк халқнинг маънавий шуҳратига шуҳрат қўшди. Бизлар, биздан кейинги авлодлар дунё тургунча унинг бу кашфиёти билан кўкрак кериб юришга тамоман ҳақли бўлиб қолдик. Ўзбекнинг бир гапи бор: «Бир бурдадан нон берса, тўйдиради...» деган. Наҳотки, ўзлигимизни таниб, қадримизни тиклаётган шундай мўътабар кунларда истибдод йилларининг шаҳидлар хотираси учун барпо этилажак муқаддас зиёратгоҳ қурилишининг кечикиб кетишига томошабин бўлиб қараб турамиз? Наҳотки, баҳоли қудрат ёрдам бериш ўрнига, вақф ташкилотчиларининг эшикма-эшик зир югуришларини, хорижий ўлкаларга кўз тикишларини бепарво кузатиб турамиз? Агар бугун ўз ёрдамимизни аясак, эртага «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» асарларини ўқиш учун ўзимизда маънавий қудрат топа оламизми?! Ёки фарзандларимиз, набираларимиз адиб китобларини бағрига босиб, ундан таъсирланиб, асардан олган кечинмаларини бизга сўзласалар, уларнинг кўзларига тик қараб, юрагимиздагини айта оламизми?

Ўз қадрини билди халқим, ҳур туғилган Халқдир — бу,
Навоийга ҳайкал қўйди, қадри улкан Халқдир — бу.
Буюкларни яратгану буюк бўлган Халқдир — бу,
Аждодлари савобталаб бўлиб келган Халқдир — бу,
Широқ руҳи кезар юртнинг — Фидолар қадди ростдир,
Фидойилик халқимга хос, аждодлардан меросдир!

(Мусоҳаба муаллифи ушбуга бериладиган қалам ҳақини «Узпромстройбанк» қошидаги МФО 172682310 р-ц 300166910 Абдулла Қодирий вақфи (жамғармаси) 700104-ҳисоб рақамига ўтказилишини илтимос қилди).

АРЧАНИ ЎЗЛАРИ БЕЗАШДИ

● ЯНГИ ЙИЛ яқинлашган сари кичкинтойларнинг севинчи орта боради. Қорбобо эшик қоқиб келадиган кун тезроқ яқинлашса-ю, улар кутган совғаларини ола қолишса! Тошкент шаҳридаги 21-болалар боғчаси тарбияланувчилари ҳам шу кунни интизорлик билан кутиб, Янги йил арчасини барвақт безатиб қўйишди.

Суратларда: Тарбиячи Ҳалима Абдуллаева (ўнгда) ва кичкинтойлар арча безатишмоқда.

Суратчи Р. АЛЬБЕКОВ.

УЙ ҚУРУВЧИЛАР УЧУН

ВИЛОЯТИМИЗ шаҳар ва қишлоқларида якка тартибда уй-жой қуриш ҳажми тобора кенгайиб бормоқда. Жумҳуриятимиз Президентининг фармонига асосан меҳнаткашлар оилалари учун қўшимча ер ажратилиши шунга олиб келаяпти. Бу ўз навбатида турли хил қурилиш материаллари, айниқса, ёғоч-тахтага нисбатан талабни ниҳоятда кучайтириб юборди. Ваҳоланки, бизнинг иқтисодий таназзуллик ҳукм сураётган давримизда уларни топиш тобора мушкуллашиб бормоқда. Чунки қардош Россиядан ёғоч-тахта келтириш кескин камайиб кетди.

Ана шундай шароитда якка тартибда уй-жой қурувчиларга баҳоли—қудрат қурилиш материаллари билан ёрдам бериш жуда зарур бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам Оҳангарондаги қурилиш материаллари комбинати жамоаси яқинда бир хайрли ишга қўл урди, у ерда яқинда ПК-59 плитаси ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Темирбетондан тайёрланган бу плитанинг эни 1,20 метр бўлиб, узунлиги салкам 6 метрни ташкил этади. Уларни асосан қаватлар орасида, томга ишлатиш мумкин.

Бу қурилиш материали асосан якка тартибда уй-жой қурувчилар учун мўлжалланган. Ҳозир корхонада ҳар ойда 100 куб метр атрофида шундай плиталар ишлаб чиқарилиб, меҳнаткашларга сотилмоқда. Анча арзон нархда сотилаётган бу қимматли қурилиш материалини тайёрлаш бундан буён кўпайтирилади.

О. ХУШНАЗАРЗОДА.

Ҳар тўғрида

11 000 ЙИЛЛИК БАКТЕРИЯЛАР

● АҚШНИНГ Огайо штатидаги торф ботқоқлигида америкалик полеонтологлар 11000 ёшдаги мастодонтнинг дурустгина сақланган қолдиғини топдилар. Бироқ олимларни филнинг бу ўтмишдоши эмас, балки унинг ичакларидаги қолдиқлар таркиби кўпроқ қизиқтирди. Биологлар унда бактерияларни топишди. Уларни шу торфдаги мавжуд бактериялар билан солиштирган олимлар бу бактериялар мастонаднинг ўзига хос ичак бактериялари эканлигини, улар ўша вақтдан бери тирик сақланиб келаётганлигини исботладилар.

Ичак ичидаги қолдиқлар таркиби қизиқ хулосалар учун материал берди. У сув ва ботқоқлик ўсимликларидан таркиб топган эди. Шу вақтгача местонадлар абадий яшил дарахтлар шохларини еган деб ҳисобланар эди, муз даври охирида кенг тарқалган абадий яшил ўрмонлар чегаралари шимол томонга сурилгани учун бу ҳайвонлар қирилиб кетган дейиларди. Энди эса бу баҳайбат жониворлар иқлим исиши оқибатида ботқоқликлар ва сув ҳавзалари қуриб кетганлиги оқибатида қирилиб кетган, деса тўғри бўлади.

—●—

10 ОЙДА 30000 КИЛОМЕТР

● КАНАДАНИНГ Ванкувер оролидан 1990 йилнинг ёзида Тинч океан тўлқинларига ичига хат ёзиб ташланган шиша орадан ўн ой ўтгач, ундан 30000 километр узоқда жойлашган Намибия пляжидан топилди (Атлантика океани). Олимлар, океан оқимларининг маълум тезлигига асосланиб, бу сузиш сал кам йигирма йил давом этиши керак эди, деб ҳисобламоқдалар. Олимлар қандайдир маълум бўлмаган оқимлар бор ёки бу кимнингдир ҳазилидир, деган гумонга бормоқдалар.

Муҳаррир
Н. НАСИМОВ.

• Муштарийлар ижодидан

Садриниса ФАЙЗИЕВА.

КЎЗЛАР БИР-БИРИНИ АЛДАМАСА

Севгида собитлик — мардларнинг иши,
Дил изҳори эмас тилнинг олқиши,
Улуғ давлат менга кулиб боқишинг,
Юзлар бир-бирини алдамаса, бас!

Дурга тўла уммон — ёрим, кўзларинг,
Ширин қанду асал — айтар сўзларинг.
Кўзимга суртаман, ҳатто изларинг,
Излар бир-бирини алдамаса, бас!

Ой ҳам ҳижолатдир ой юзларингдан,
Ғунчалар уялар, ёр, нозларингдан.
Ишониб бўлурми ваъдаларингга, —
Сўзлар бир-бирини алдамаса, бас!

Майлига сен учун ҳижронда толсам,
Севилиб қалбингда мангуга қолсам.

Барчасига бардош берарман, фақат
Кўзлар бир-бирини алдамаса, бас!

ОНАЖОНИМГА

Вужудимга озор соғинчлар қўнди
Неча кунки шодлик, қувончим сўнди.
Юрагимда ҳасрат гулхани ёнди,
Онажоним, тезроқ соғайиб келинг.

Кумуш сочингиздан ўпиб айланай,
Хизматингизга мен доим шайланай,
Ширин сўзингиздан минг бор ўргилай,
Онажоним, тезроқ соғайиб келинг.

Дадамнинг ҳовлиси шодликка тўлсин,
Меҳрим йўлингизга поёндоз бўлсин.
Қуйинг, беморликнинг ранглари сўлсин,
Онажоним, тезроқ соғайиб келинг.

Лола юзларимни сомон айламанг,
Соғинчда юракни гирён айламанг,
Садоқат ҳолини ёмон айламанг,
Онажоним, тезроқ соғайиб келинг.

Илтижо қиламан сиз деб, оллоҳим,
Суянчим, ишончим, пушту паноҳим.
Йўлингизда муштоқ эрур нигоҳим,
Онажоним, тезроқ соғайиб келинг.

СЕНИ СЎРОҚЛАР

Сурма рангда товланар
оқшом,
Чор атрофда кезар сабоси.
Осудалик дилим этар ром,
Мафтун этар оҳангработи.
Ойдин тунни кузатаман
жим,
Юрагимда орзулар қат-қат.

Муҳаббатинг дилимга
ҳоким,
Ҳаёлларинг жонимга роҳат.
Кўк юзида сузар тўлин ой,
Ой аксида тоғлар,
сўқмоқлар.
Кулиб гўё ундаги чирой,
— Қани, ёринг? — дея
сўроқлар.

КЎКДАГИ ЮЛДУЗСАН

Ёр — кўкдаги юлдузим,
Порла мудом, сўнмагин.
Бевафо капалакдек
Гулдан-гулга қўнмагин.
Севгимни билсанг эди
Зор-интизор этмасдинг.
Озор чеккан қалбимга
Ҳижрон тошин отмасдинг.
Дилимга олов ёқдинг,

Ёнай, майли, ўчирма.
Келма, асло боғимга,
Баҳорингни кўчирма.
Сен — кўкдаги
юлдузсан, —
Менинг қўлим етмаган.
Муҳаббатим ҳис этиб,
Дилда ардоғ этмаган.

ЭЪЛОН

ТОШКЕНТ МОТОР ЗАВОДИ ИШГА ТАКЛИФ ҚИЛАДИ

ИТАЛИЯ ва ГЕРМАНИЯ фирмаларининг маҳсулотлари бўлган двигатель йиғиш автомат линияларида ишлаш учун юқори малакали мутахассисларни;

— цех ва конструкторлик бюроларининг бошлиқларини;

— барча тоифадаги муҳандис-конструкторлар ва технологлар, механиклар, энергетиклар, электрончилар, омилкор усталарни;

— рақамли дастур билан бошқариладиган дастгоҳларнинг ишчи-операторлари, автоматик линиялар ва агрегат дастгоҳларининг оператор-созловчилари, рақамли дастур билан бошқариладиган электрон системали дастгоҳлар, назорат-ўлчов асбоблари ва автоматика чилангарлари, чилангар-таъмирловчиларни.

Ўқиш муддати — 2 ойгача. Ўқиш даврида ўртача ойлик иш ҳақи сақланиб қолади, сафар йўлланмаси чиқимлари тўланади.

Халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш кенгайганлиги муносабати билан завод қуйидаги касбларга тезда ишга қабул қилади:

— токарлар, йўнувчилар, штампловчилар, газ электрпайвандчилар, чилангар-асбобсозлар, токарлик автоматларини созловчилар, механика йиғув ишлари чилангарлари, чилангар-таъмирловчилар, силлиқловчилар, эритувчи-қуювчилар, техник назорат бўлими назоратчилари, ўровчи-консерваловчилар, бўёқчилар, «Е», «Д» тоифали ҳайдовчилар, автокранчилар ва бошқалар.

Завод керакли пайтда ушбу мутахассисларнинг шартнома асосида малакасини ошириши ва ўқитишни ташкил қилади. Ўқиш заводда ёки «КамАЗ», «ВАЗ» «ГАЗ» ва бошқа қардош корхоналарда ўтказилади.

Мутахассисликка эга бўлмаганлар завод ёки автомобиль қишлоқ хўжалиги машиналари вазирлигининг Минск, Владимир ва бошқа шаҳарлардаги қардош корхоналарида 2 ойдан 6 ой муддатгача ўқиб ўрганишлари мумкин.

5 йил ичида уй-жой билан таъминланадилар, хусусий уй-жой қуриш учун ер участкалари ажратилади.

Иш ҳақи — 400 сўмдан 1000 сўмгача.

Ёлғизлар учун ётоқхона бор.

Заводга (Тошкент шаҳрида) 30, 110, 12-автобуслар; 192-маршрутли такси билан бориш мумкин. «Тошкент мотор заводи» бекати («Бахт» кўли яқинида).

Кадрлар бўлимининг телефони: 96-47-77.

Тошкент ҳақиқати

МУАССИСЛАР: ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ТОШКЕНТ ВИЛОЯТ КЕНГАШИ ВА «ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ» ЖУРНАЛИСТЛАР ЖАМОАСИ.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲ: 700000 ТОШКЕНТ, ГСП ЛЕНИНГРАД КЎЧАСИ, 32.

Муҳаррир ўринбосарлари — 335885, 325747, 325748, 337916; масъул котиб — 334808, 325353; масъул котиб ўринбосарлари — 325750; бўлимлар: шўролар ҳаёти — 325778, 337010; қишлоқ хўжалиги — 325647; саноат, қурилиш ва транспорт — 325749, 337010; ижтимоий масалалар — 325645; маданият — 325767; адабиёт ва санъат; миллий қадриятлар — 325553; ёшлар ҳаёти, ахборот ва спорт — 325556, 339915; хатлар ва оммавий ишлар— 325354, 334048; тижорат бўлими — 325733; жамоатчи кенгаш қабулхонаси — 325354, 334048; эълонлар— 325666.

● Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаачилик концерни. 700000, Тошкент, ГСП, Ленинград кўчаси, 32. Рўзнома офсет усулида А—2 форматида босилади. ● 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Нашр кўрсаткичи: 6484. Индекс: 64672. Босишга топшириш вақти — 20.30. Босишга топширилди — 21.45. 44 минг нусха босилди.